

ИБРАЙЫМ
ЮСУПОВ

Дәйир
самаллары

Ибрайым Юсупов

Дәйир самаллары

(Қосықлар хәм поэма)

Нөкис. "Қарақалпақстан". 1982

Өмирди сүйиудин хэм дөретиудин бийик заңы менен жасаўға шақырыў, адам өзи ушын емес, адамлар ушын жасайтуғынын мақтаныш пенен жырлаў, адам кеўлине жол табыўдай машақатлы, лекин ең әдиўли инсаний пазыйлетлерди ардақлаў, - мине, Қарақалпақстан АССР халық шайыры Ибрайым Юсуповтың бул топلامындағы қосықлардың мәнилик өзегі усылардан ибарат. Халықлар дослығын, автономиялы республика мийнеткешлериниң мийнеттеги хэм социалистлик қурылыстағы жайнаған табысларын заўықланып жырлайтуғын қосықлар да топلامнан орын алған.

"Қарақалпақ халқында сөз" атлы Октябрь поэмасында шайыр совет хукиметин орнатыў ушын гүрес хәдийселериниң реаль картиналарын сүүретлейди, уллы советлик семьяда өзиниң үлкен бахытына ерискен қарақалпақ халқының жүрек сезимин йош пенен жырлайды.

РЕЦЕНЗЕНТЛЕР: Т. Мамбетниязов
Т. Кабулов
Т. Мәтмуратов

"Қарақалпақстан" баспасы, 1982-ж.

ТӨРТЛИКЛЕР

Заманым бар айға, жұлдызға ушқан,
Атомның құдиретли сырларып ашқан.
Өз ақылы менен ашқан сол сырды
Қайтып жаба алмай ақылдап сасқан.

- Ай! Сонша сәўлени қайдан алдың сен?
- Күннің бизге түсип шағылысыўынан.
- Қуяш! Сонша нурды қайдан алдың сен?
- Адамның адамға мийрим нурынан ...

* * *

Инсан кеўли деген сондай жаман зат,
Ол қырсықса, ақыл жиби шубалар:
Жұлдызға жол таўып атқан адамзат,
Кеўилге жол таппай базда тубалар.

* * *

Дүнья биреўлерге—кинотеатр,
Билет алып, көреді де кетеді.
Жүрт бузық дүньяны дүзетип атыр,
Биреўлер бузсам деп қыял етеді.

* * *

Жүрт ақыллы, бәрін билип отырған,
Әфандини "сада" десип-ақ атыр.
Сөйте тура, өзи минип отырған
Шақапы биразлар кесип-ақ атыр,..

* * *

Дүнья аз ўағында бәрине жетер,
Инсап пақыр азға кәндәт етер.

Дүнья болған сайын, Нәпси деген Ийт
Шынжырын жулқылап қутырып кетер.

* * *

Рухый дүньясы болды оның "ноль",
Ишиў, жеў хәм пайда қуўыў—талабы.
"Ети калай екен бул қустың?" деп ол,
Бұлбил сайрап турған жакқа қарады...

* * *

Үш күшик сақладым сада гезимде,
Тарғыл көпек болды тумсығы қасқа.
Үшеўи де тислеп алды өзимди,
Енди серт айтқанман ийт сақламасқа...

ТИЛЕК

Мендеги ең үлкен тилек:
Не қыйынлық көрсек те,
Жас баланың жетимсиреп,
Жылағанын көрсетпе.
Ол бала ким?
Қайсы жерден?
Перзенти қай ананың?
Өмир, бизге көрсетпе сен
Жылағанын баланың.
Өз анасын, өз мәммесин
Жоқлап бала жыласа,
Адамзаттың хәммесиниң
Бул ең аўыр гүнасы.
Сол бир жетим калған бала
Вьетнамлы ма, негр ме,
Берер едим оған ғана
Жанымды бир өмирге.

Бирақ мениң жанымды ол
Не дәртине ем етсин?
Анасының бир хәўлетип
Сүйгенине не жетсин!
Не жетсин сол нәрестениң
Күлин талпынғанына,
Елтсин оны гүреслериң
Келешектиң таңына.
Бәрине де төзер жүрек,
Бирақ не ис көрсек те,
Жас баланың жетимсиреп,
Жылағанын көрсетпе!
Мендеги ең үлкен тилек:
Не аўыр дәрт көрсек те,
Ҳаял-кыздың зар еңиреп,
Жылағанын көрсетпе.
Ҳаял-қызы қайсы жердиң
Ҳәсирет шегип жыласа,
Дүньяда бар еркеклердин
Бул ең аўыр гүнасы.
Мен олардың кезиндеги
Ғам-қайғысын ишерем,
Олар ушын өзимдеги
Бар шадлықтан кешерем.

Өмир, сеннен бир тилегим:
Не салғанын көрсек те,
Ер жигиттиң ер жүреги
Жылағанын көрсетпе.
Ер жигитлер жылар болса,
Тирек таяр дүньядан.
Үстине таў кулар болса,..
Жоқ, жыламас ер адам!

Өмир, сеннен бир тилегим:
 Канәәтсиз ет мени:
 Ҳеш тоймасын жан-жүрегим
 Ҳадал мийнет еткели.
 Жасыл жапырақ сылдырына,
 Ағысына булақтың,
 Таңғы куслар сайрауына
 Қуршы қанбай кулақтың,
 Жулдызларға таңырқанып,
 Ой сүриўди қоймайын,
 Журт куўанса, мен куўанып,
 Шадланыўдан тоймайын.
 Ҳеш тоймайын: адамларға
 Мен жақсылық етиўден.
 Кеўиллерге йош бериўден,
 Адам болып өтиўден.
 Өмир, сениң ашығыңман,
 Сени сүйип қанбайын.
 Былтыр жазған қосығымнан
 Быйыл қанаатланбайын...

* * *

Өмир, сеннен илтимасым:
 Жаслығымды алсаң да,
 Балалықтың пәк дүньясы
 Бизде аз кем қалсын дә.
 Ақша булыттан ақ тулпарға
 Минип алып шабайын.
 Пөстек сабап атқан онда
 Қарт шешемди табайын.
 Тербелип ай қулағында,
 Жулдыз терип алайын.
 "Ертеқ айтшы. Гүлдирмама"
 Деп қыңырлық қылайын...
 Қус жуғырлап, самал маған

Сыбырласа уғайын.
 Жас қамыстың жапырағынан
 Қайық жасап ығайын.
 Бала болып қуғанайын,
 Бала мышық ойнаса.
 Бала болып қыйналайын,
 Жетим күшик тоңласа...

* * *

Арыў хаял қарсысында
 Дизе бүгип, басын ийген
 Рыцардай түскен сынға,
 Өтинемен, өмир, сеннен:
 Сен - құдиретли, сақый, еден,
 Асырайгөр төрт бәледен:
 Күнлемеўге үйрет мени,
 Сақла журттың өсегинен.
 Марапаттың көпшигинен,
 Мактаншақлық ешегинен.

АТ ЗӘҢГИСИ ЗЫҢЫЛДАР...

Тарлан шабыс талұас етип таңларда,
 Таң самалы ойнап сулыў жалларда,
 Бесиктей тербелген алма көз атлар
 Барар еди гүўлеп гүзар жолларда.
 Сүйсингеннен бала жаным үзиллип.
 Жол бойында қарар едим қызығып,
 Алмаўыты атлар шайнап суўлықты,
 Барар қыл қуйрығы тал-тал сүзиллип.

Жигитлер ат емес, алтын тахтында,
 Бақырып сөйлесер нелер хаққында.
 Сонда зыңлап сес береді зәңгилер,
 Атлар атқа қапталласқан ўақтында.

Зәңгилер қағысып, атлар желеди,
Сап гүмистің сыңғырлысы келеди.
Жүз дауыслы оркестрдің ишинен
Бұл сеслерди таныр едим еле де.

Естеп кетпес еситсем де бурында,
Бир әжайып сес бар оның сырында.
Хәр әўлад усындай зәңги қағысып,
Гүўлеп кетип барар өмир жолында...

Хәр әўладтың өз дүркнн, өз заманы,
Сүрип барар дәўран атлы жорғаны.
Теңли-тусы менен ойнап-күлисип,
Қандай жақсы зәңгилесип барғаны.

Ел хызмети деген бир уллы гүзар,
Биреў шаңда қалса, биреўлер озар.
Лекин жубын жазбас жолға бир шыққан,
Топлымсыз шапқан ат туяқтан тозар.

Көргенлердің алып ақыл-еслерин,
Айдаң қапталласып, зәңгилеслерим.
Мениң бала гезде сүйсингенимдей,
Баллар ядлап қалсын зәңги сеслерин.,.

Май. 1980-ж.

СЕН ДЕГЕНДЕ...

(Сайлаушылар менен ушырасыўда оқылған қосық, 23
февраль 1977-жыл)

Жулдызлардың ең жақтысып
Терип-терип алағойған.
Адамлардың ең жақсысы
Сол жақтыға барағойған.

Асқар таўдай адамлықты,
 Ағын суўдай хадаллықты,
 Уллылықты, еденликти
 Көкирегиңе қуяғойған.

Сен туўарсаң ақылды да,
 Сулыўды да, батырды да...
 "Халық" деп сениң атыңды да
 Ким қойса да дана қойған...

Сен қуўансаң, кеўлим тасып,
 Ай-жұлдызды аралайман.
 Сәл ынжылсаң, мазам қашып,
 Саў жанымды жаралайман.

Базда өзим данадайман,
 Базда исим шаладайман.
 Сени керсем, өз атама
 Еркелеген баладайман.

Сен йош берсең, сөз табаман,
 Бирди еки деп санамайман.
 Сен буйырсаң, бассаламан,
 Дуў-сыйына қарамайман.

Кеўлинди табыўды ойлап,
 Бир сөзди бир сөзге байлап,
 Қара түнде қәлем шайнап,
 Ақ қағазды қаралайман.

Әрманым сол турсам-жатсам:
 Сөз қусын ушардан атсам,
 Саған аз кем сөз унатсам,
 Басқа бахыт сорамайман.

Әжинияз, Бердақ өтти,
 Аббаз, Садық жырлап өтти,
 Дәрья болып қағлап өтти,
 Сол дәрьяиы жағалайман.

Намыс ушын ат қашырған,
 Бийик әрманға асылған,
 Мен де журт қусап тасынған
 Бир жапакеш шымалайман.

Косық-теңиз, болсам-балық,
 Ис буйырса сиздей халық,
 Аяғымды қолға алып,
 Басым менен жумалайман.

1977-ж.

ИЗЛЕНИЎ

Өмир пзлениўден турса итимал,
 Изленемен, күндиз қолымда шырақ.
 "Излесең табарсаң" деген де сөз бар,
 Дурыс-надурсын сынап көрмедим бирақ.

Излеймен жол жүрип, китап ақтарып,
 Журттың сезлерине қулақ саламан.
 Самалдан сорайман шөллерге барып,
 Жұлдызларға қарап ойға таламан.

Излеймен күн бойы бир көмик қазып,
 Терим жаўырныма шыққанға дейин.
 Излеймен түн бойы қосықлар жазып,
 Таңғы уйқы келип жыққанға дейин.

Аңшы дүзге шықса излейди таўшан,
 Тырна жалғыз қалса тырнасын излер.
 Қызлар таң сәхәрде булақ басынан

Ақшам түсіп қалған сырғасын излер.

Ұасла тақатым жоқ, ұасла төзбеймен,
 Жоқ жойытқан жоқшыдай саламан сорақ.
 Өмирим бойы бир нәрсени излеймен,
 Не нәрсе екенин билмеймен бирақ,..
 1979-жыл.

ӨМИР ВЕКСЕЛЛЕРИ

Өмир-ұеш өтелмес қарыздур, бақсаң.
 Ана сүти менен, аталық парыз..
 Өмиримде үш мәрте өзгерди ақша,
 Бирақ ұеш төленип питпес бул қарыз.

Ислесем жұмыслар болмайды ада,
 Қәлем тартыў менен таңларым атар.
 Төс қалтама қол жүўыртсам, сонда да —
 Еле төленбеген вексельер жатар.

Көз қыйығын салсам, жазған биринде:
 "Кеше ләззет алып таң самалынан,
 Шадландың бул ғәнийбетли жүримге,
 Сол ушын да вексель жибердик саған".

Мынадай деп жазған буннан бөтени;
 "Ядыңда ма алған илхамың-йошың?
 Өз елинде шайыр атын көтерип,
 Базда жазған тәўир қосығың ушын.

Бираз дос артгырдың, муҳаббат таптың,
 Бул ұәм қарыз, - төлемесең болмайды.
 Суўына шомылып Кегейли жаптын,
 Бийпул тыңлағансаң пошша торғайды.

Таттың ышқы отының татлы азабын,

Сырластың ақшамы жулдызлар менен.
 Бада биреулердің кеулинің бабын
 Таба алмай, зейинине тийдің сен.

Базы ўақта жылап турған баланы
 Бастан сыйпап жубатпастан кеттиң сен.
 Биреулердің кеулиндеги жараны
 Көрип, аманлыққа шүкир еттиң сен.

Ашық аспан, йошлы мийнеттиң заўқы,
 Саған сая берди қаншама терек.
 Өмирде басылмас адамның маўқы,
 Не алсаң, хәммесин төлеўиң керек..."

Көзден уйқы, тынышымнан қут урлап,
 Бир пружина серпип мазамды алар.
 Жатсам-турсам шай қағаздай шытырлап,
 Көз өңимде сол бир вексельер турар.

Жан тәсаддық саған, ҳимметли өмир!
 Дәўлетиң буннан хәм болсын зыяда.
 "Инсапсыз" деп маған қылма сен жәбир,
 Бергениң ядымнан шықпас сирәда.

Өмирим бойы қарызыңды таппаға
 Тырысарман, тапқанымды төлермен.
 Толық телей алмай кеткен ўақта да,
 Жүзлериңе туўра қарап өлермен.
 Февраль, 1980-ж.

ӘРМАНЛАР

Ирили-майдалы болар әрманлар,
 Бәри әхмийетли, кеўилдің нақшы.
 Олар—өмиріндеги ертеңги таңлар,
 Бәри хәк нийетли,-сол жери жақсы.

Олар жулдыз болып шақырар сени,
 Жүзер көк жийекте ақ желқом болып.
 Жумсақ тийер жийдениң де тикени,
 Оны күткениңде жасырынып турып...

Жақтыртар оларды үмит отлары,
 Қанатланар үлкен идеялардан.
 Аўызлықсыз болар әрман атлары,
 Жығып кетер беккем тутпасаң жалдан.

Гә ол өнер болар сен үйренбеген,
 Илимде сен күткеи сырлы шек болар.
 Данқ, мәртебе болар саған келмеген,
 Сен тута алмаған ақ билек болар.

Ел хызмети ушын ат жалын тарап,
 Шабарсаң әрманлар шақырған жаққа.
 Емлеўхана әйнегинен сығалап,
 Олар терек болып қалар бир ўақта...

Және жолға шықтың әрман ағымында,
 Бири иске асса, он әрман таяр.
 Пәк мақсет гүллери арзыў бағында
 Жаңадан ғұмшалап, жапырақ жаяр.

Әрман—өмир ышқы, ертеңги таңлар,
 Ол— сарқылмас булақ, сол жери жақсы.
 Бир әўлад ишинде кеткен әрманлар,
 Бир әўлад исинде бинят болмақшы.

Ноябрь, 1980-ж.

ТАҚЫЯТАС ТАРНАҰЫ ЖАНЫНДА ОЙЛАНЫҰ

Хеш курық тиймеген суў тулпар еди,
 Айға шапшыр еди алып қашқанда.
 Әйдарханың минез-қулқы бар еди,
 Албырасар едик гуўлеп тасқанда.

Услап темир тақым шабандоз адам,
 Жүўенлеп, кыл шылбыр тақты да кетти.
 Қанша туўласа да, қармап жалынан,
 Қыя майданлыққа шапты да кетти.

Қәне енди оның тулпар сыяғы,
 Әйдарха сүўретли айбаты қайда?
 Күнлик жерди дүсирлеткен туяғы,
 Гөрүғлының даңқлы ғыйраты қайда.

Былтыр бәхәр пайты кепкенде дәрья,
 Жаяўлап аржакқа бир өткеним бар.
 Пиштирилген асаў айғырға сонда,
 Әмиўдәрья, сени мегзеткеним бар.

Ойламадым бирақ, ашлық ҳаққында,
 Посқынлық ҳаққында ойламадым да.
 Ултаныңнан кешип өткен ўақтымда,
 Бир ашшы ҳәзил сөз турды ядымда:

"Өр бетген көп жаңа каналлар алып,
 Дәрьяны қурытты" десип атқанда,
 Палўанияз аға куўақыланып,
 "Ҳасла олай емес..." дептилер сонда.

"Мақтаўдан қай нәрсе кетпейди азып?
 Әмиўди марапат уйығы тепти.
 "Асаў дәрья", "Жәйхун дәрья" деп жазып,
 Дәрьяны шайырлар қурытты..." депти.

Ал, енди бүгин ше?
 Таўда муз ерип,
 Каналлар қайтадан қақпақлап ақты.
 Жәйхун дәрья және жилли көзленип,
 Кең далаға сыймай ойқаслап шапты.

Басы тасқа тийди жайынның бирақ,
 Тас тарнаў алдында тыпды жаўызлық.
 Темир қоллар дизгин тартқанда орап,
 Аттың аўызын жыртты бетон аўызлық.

Жигирма бес тисли тас тарақ пенен
 Жаныўардың жал-куйрығын тарадым.
 Жазғы таң самалын дилмаш тутып мен,
 Дәрьядан бир неше саўал сорадым:

—Айтшы, ағар булақ анам Әмиўим,
 Бул сақыйлық саған қайдан дарыған? —
 Тиришилик дуньясына аналық мийрим
 Мудам сақыйлықты үйретер маған.

—Қайдан алдың сонша мийримликти?
 —Мийрим-шәпәтти алдым куяштан.
 Оның мийрим нуры түскенде хәтте,
 Таўларда муз ерип, от шығар тастан.

—Дәрья, қайдан алдың уллылықты сен?
 —Кишпейилликтен, мийнеткешликтен.
 —Кишипейилкти үйрендиң киммен?
 —Уллы Жер ананың пазыйлетинен.

—Айтшы, жақсылық хәм жаманлық бирге
 Сениң бир бойыңа қалай сыйысқан?
 —Дәрья да адамдай. Инсан өмиринде
 Сыйысып жасайдығой бул еки душпан...

—Сен қайда барасаң сонша асығып?
 — Шөл тәңирисннің асқан арыў қызы бар,
 Мен едим ол қыздың мәңги ашығы,
 Оған мың жыл бойы көзим қызығар.

Ол енди оянып узақ уйқыдан,
 Мени күтер, мени шақырып атар.
 Бәлким Қарақумнан, бәлким Қаршыдан,
 Билмедим, қай жерден маған үн қатар.

Шөл қоймай гүллентип, гүўлеп тасайын,
 Заман болсын қайыл, адамлар қайыл.
 Сол сулыўды таўып шөлин басайын,
 Бос саўаллар менен еглеме, шайыр!...
Май, 1979-жыл

БҮГИНГИ КҮН

Ақша булт дәрьяның арғы жағына,
 Тыңайған пададай суўға қойды бас.
 Нурлы уўық шаншып шаңырағына,
 Отаў тигип атыр кешпели қуяш.

Өгти сөйттип, шексиз ўақыттан бир күн,
 Және жапырақ текти гүзги шынарлар.
 Және қуслар қайтты бир неше дүркин,
 Қартлардан жас кемип, есейди баллар.

Өмиримнің бир пәрше жанлы бөлеги,
 Саған қуллығым бар, мириўбетли күн.
 Енбегим, ләззетим, ышқым, тилегим,
 Тәшўишлерим кетти бойында сениң.

Ақылға уғрас келмес сениң гәрдишиң,
 Әлхәббиз, не деген данасаң өзиң!

Атқарылды десек бүгинги исиң,
Ертеңге аұысып қаласаң өзиң.

Бүгин шала қалған дүньяның мүлкин
Ертең түплеймен деп жасайды инсан.
Өтер сөйтип мудар өмирден бир күн,
Бир адым атланар келешек таман.

Нурыңнан ашылды гүл-ғұмша, ғорек,
Самал болып естиң, суў боп ҳарладың.
Пал ҳәрреси болып тынбай гуўилдеп,
Гүздиң соңғы гүлинен пал жыйнадық.

Рахмет, сен сергек таң бердиң маған,
Қуслар жуғырлысын, жапырақ сылдырын.
Шық кеппестен турып ырысқы бағымнан
Шүкир етип үздим мийўаның бирин.

Үзип алдымдағы балаға бердим,
Оның куўанғаны-куўаныш маған.
Сонда сениң сақый нурыңды көрдим,
Бала қолындағы қызыл алмадан.

Майысқан шақаға ағаш тиредим,
Бақырдым жан қусап бир қаны қызба:
"Жер-суўым, қуяшым, азат еңбегим,
Даңқ сизиң қудиретли аўқамыңызға!"

Хәм кеттим жұмысқа жүрип жалма-жан,
Болды кернеп талўас, жигерим-күшим,
Күним, сени мол жемисли алмадай,
Инсаний мазмунға толтырмақ ушын...

Май 1979-жыл.

АЛТЫ МИЛЛИОН

Өзбекстан ССР аўыл хожалығы алдыңғыларының 19-
февраль 1982-жыл Ташкентте болған қуралтайында
оқылған қосық.

Қанша даңқлы заман өтсе де бунда,
Бизик дәўиримиздей дәўран болмаған.
Әмиў, Сурхан, Сыр, Зәрафшан бойында
Тарийхта бунықдай қырман болмаған.

Бул уллы қырмапнық хәр төбесине,
Өзбек дийқанының мәртебесине
Басынан телпеги түспегенинше,
Қарап сукланбаўшы жәхән болмаған.

Қуяш жерге берген нурына ырза,
Дәрья бизге берген суўына ырза,
Ўатан сиздей қыз хәм улына ырза,
"Аўфарин!" демеўши адам болмаған.

Алты миллион тонна терген қолыңнан
Алты миллион мәрте сүйсе арзыған.
"Ақ алтын" ның даңқын космосқа жайған,
Дүньяда сениңдей дийқан болмаған.

Қырық мың жылғы қысырақ Мырзашөллердин
Саған әрўанадай ийгенин көрдим,
Аўмағында сен из салған жерлердин
Шөл қалмас Жиззақтай бостан болмаған.

Сәлем гөззал Ташкент—даңқлы астанам!
Күншығыстың алтын дәрўазасысаң.
Озық тәжирийбеңиз—биз ушын илхам,
Саған бәс байласар палўан болмаған.

Бир суўдың бойында қоныслар басқан,
 Бир той-мерекеде басларын қосқан.
 Қарақалпақ, Хорезм—еки туўысқан,
 Ҳеш ўақ қатарынан жаман болмаған.

Мийнет йошы талўасланып йошқаның,
 "Ақ алтын" патшасы Өзбекстаным,
 Сенсең бел баласы дийқан бабаның,
 Жерге ҳешким сендей маман болмаған.

Турсынайлар көк тулпарын меңгерип,
 Атағын аспанда айға теңгерип,
 Алты миллион жұлдыз бенен көмкерип,
 Ай қасында жазса зыян болмаған.

Өзбек пахтасынан тоқылған байрақ,
 Жүзинде Лениннің сүўрети жайнап,
 Ай хәм жұлдызларға тигилер қайўақ,
 Буған ҳеш қаныңдай гуман болмаған.

СЕН МӘРДАНА ХАЛЫҚСаң

Табысларын тас булақтай ийдирген,
 Ақыл-зейни хәммелерден алықсаң.
 Мәртлик исин дуйым журтқа сүйдирген,
 Пахтакеш халық, сен мәрдана халықсаң.

Ҳеш кимде жоқ сениң мийнеткешлигиң,
 Пилдей парасатың, зәбердеслигиң.
 Балғадан қаймықпас палўан төслигим,
 Абырайға тырысқыш дана халықсаң.

* * *

Ўатан ийгилиги мақсетің бирден.
 Кеўлицниң аўмағы кең сарай төрдей,

Берген үәдең тасқа басылған мәрдей,
Айтқан сөзи бир дурдана халықсаң.

Пахта державасы Өзбекстаным,
Пахта безер тәжик, түркмен бостанын.
Қырғыз, қазақ, әзер —көп туұысқаның,
Бир-бириңе сен пәрўана халықсаң.

Қарақалпақта сыннан өткен ғайратың,
Ташауыздан гүрлеп шапқан ғыйратың.
Хорезмди тутқан уллы саўлатың,
Гөззал Ташкент хәм Ферғана халықсаң.

Ҳинжи дәни десе арзыр салынды,
Жайлаў толы сүриў-сүриў малыңды,
Тири алтынға толы теңиз, көлинди,
Елге ырыс қазаны еткен халықсаң.

Бағ хәм палызларың шийрин мийўалы.
Жайлар салдың дәрўазасы хийўалы.
Гүллентип Елликтей ески сахраны,
Ийип турған бир әрўана халықсаң.

Қасымкер тәбият тонын терис кийип,
Жездесиндей ойнар жаныңа тийип,
Сонда хәм жыл сайын қырманың бийик,
Ғайрат сынасқанда дара халықсаң.

Қысы менен тонда суў алып жүрсең,
Туўдырардай билек сыбанып жүрсең.
Хантеңгедей болса қуўанып жүрсең,
Пахта перзент болса, ана халықсаң.

Тийнеклеп, ханалап, бункерлеп жыйнап,
Тоғыз ай толғатып жаныңды қыйнап,
Гүзде қалаларды аўылға айдап,

Мудам хызметинде қойған халықсаң.

Мийнет майданының палұаны да сен,
Ақ алтын елинің султаны да сен,
Шайырлардың йошы—илхамы да сен,
Көкиреги толы нама халықсаң.

Хәр түп пахтаң усар меҳригияға,
Пахтасы мол елдің ырысы зыяда.
Жыл сайын даңқынды жайып дүньяға,
Жулдызы бәленттен туўған халықсаң.
Ноябрь. 1973-81 ж.

ПОЕЗД ЕМЕС, ЕЛДИҢ ДӘҰЛЕТИ КЕЛДИ

(Шымбайға биринши поезд барғандағы митингте оқылған
баяз-қосық, 22-февраль, 1980-ж.)

Бул заман жол салып жулдызға, айға,
Не ислеймен десе ғурбети келди.
Поезд қышқырығы жаңлап Шымбайда,
Бугин уллы тойдың сәўбети келди.

Шайда бұлбил қонып таза гүллерге,
Хош қылықлы шийрин зибан тиллерде
Қазы Мәўлик баяз еткен еллерде,
Бизге хәм мине сөз нәўбети келди.

Арқаның ардақлы Шымбай жайлары,
Көзге ысық Кегейлинің бойлары,
Қутлы болсын поезд келген тойлары,
Поезд емес, елдің дәўлети келди.

Талай шежирелерде оқып сөзинди,
Тарийх дәрбентинде көрдим өзинди.
Ынқылаб самалы желпип жүзинди,

Таза турмыслардың саўлаты келди.

Тарийхыңды толғар едим бул ўақта,
Поезд бизди күтип турмас бирақта...
"Даешь, Қара өзек!", аржағы Тахта,
Жүрип кететуғын мәўлети келди.

Қанша көп тийесең пахта, салыңды,
Бул жол сонша ғурғынлатар ҳалыңды.
Бул нағыз айдын жол, наны қалыңды,
Ишсең суў орнына шербети келди.

Шайырлар дур шашып шийрин тиллерден,
Заман сүйинши сорап бизиң еллерден,
Амангүл, Бағдагүл, Райгүллерден
Жолашардың қәде-қәўмети келди.

Тәрийпин айтайын бул келген заттың,
Тепловозда күши алты мың аттың,
Абаданлық пенен мәденияттың
Ағар булақ ырыс дәўлети келди.

Саррас рельслери солдат қайыстай,
Ушқан кустан, ескен желден қалыспай,
Таў тийесең тартып кетер қайыспай,
Уллы техниканың күдирети келди.

Шымбайда шай ишип шықсаң есиктен,
Поезд минип тербелесең бесикте.
Тек болғаны минер ўақта кешикпең,
Гудок шалса, журер мүддети келди.

Арба емес, бул асықпай барарға,
Такси емес саўдаласып турарға,
Заманының суў тулпары бул арба,
Сақый дәўранлардың химмети келди.

Умыт болар не қыйынлық көргениң,
Шифер излеп, тахтай сорап жүргениң.
Тақыятастан көмир тасып бүлгениң,
Бәри умыт болар әўмети келди.

Кетсең бир куфедә төрт адам болып,
Мәскеўге барарсаң еки таң қонып.
Поезд емес, айтсам атағын толық:
Заманның көшпели жәннети келди.

Ташкент хәм Нөкистиң таяр жайлары,
Сибирьдиң көк сүзген қарағайлары,
Әлжир апельсини, ҳинди шайлары,
Станцияңа түсер нәўбети келди.

Рахмет әдиллик, даналықларға,
Турмыс қандай толы жаңалықларға!
Бизлер ылақ баққан далалықларға
Бүгин коммунизм келбети келди.

Мың алғыс бул жолды салып келгенге,
Тулпарды ноқталап алып келгенге.
Заман қәдирин билиң, дәўран сүргенге,
Шадлы турмыслардың зийнети келди.

Кеўил шағлап ушқан қустай талпынар,
Уллы елдиң туўысқанлық салтына.
Азамат, мийнеткеш Шымбай халқына
Партияның уллы хұрмети келди!

КЕҰЛИЦНИҢ КӨШПЕЛИ КҮНИ БОЛАРМАН

(Газошақ—Төрткүл карьер темир жолын салыуға арналған
Түйемойындағы митингте оқылды, сентябрь 1980-ж.)

Темир жол дийдилер мениң атымды,
Мол дәулет, бахыттың жолы боларман.
Дүнья билер мениң хаслы затымды,
Абаданлық пенен толы боларман.

Рельсимди тартсаң қыя шөллерге,
Жазийранды жайнатарман гүллерге,
Ырыс—несийбе тасып елден еллерге,
Турмыстың таўсылмас кәни боларман.

Барған жерим абат, заўқы-сапалық,
Маған жүклер болсаң таўды қопарып,
Хәп заматта түсирермен апарып,
Заманның шаршамас пили боларман.

Саррас туўрылықты сүйер жолларым,
Мен барсам узайып қалар қолларың.
Буннан бетер ғурғынласып халларың,
Айдын жолларыңның пири боларман.

Газашақтан тартсаң мени қай күнде,
Дүлдил емес, мен атларман Жәйхүнди,
Ұақтың хошлап, шад етермен халқыңды,
Кеўлицниң көшпели күни боларман.

Аты Түйемойын, тәрийпи дәстан,
Аўызлығы бетон, ноқтасы тастан,
Поездлар өткенде мыңқ етпес хаслан,
Устасының шарап—шәни боларман.

Хорезм, қаралпақ, түркмен ғардашым,

Бир айдасқан көп заманның арбасын,
Поезд минип қайсы елге бармасын,
Барлық жерде дослық кәни боларман.

Дәрьяны атласам шөллер гүл болар,
Төрткүл деген бир әжайып ел болар,
Жер жәннети қайда десен, сол болар,
Мен оның және хәм сәни боларман.

Гудок шалғанымда еллер қуғанар,
Мен барсам, ел қонып, шөллер жаңарар.
Қашымды тезирек үйиң, ағалар!
Пәрауан турмыстың гүли боларман.

АҰЫЛ, АҰЫЛ!

Шайырлар аұылда туұылып,
қалада өледі.
(рус мақалы)

Үлкен шәхәр арқасында,
Қалың терек арасында
Елеспесиз бир аұыл бар,
Кегейлиниң жағасында.
"Туұған жерим" деген сөздің
Мәни берип пайқасына,
Қояр едим жұлдыз етип,
Аспандағы ай қасына...

Анам туұып, хәййиұ айтып,
Сөйлеп жүрип тил үйреткен.
Умытарман оны қайтип,
Ес билдирип, адам еткен!
Қулдыраған соқпақларын,
Сылдыраған салмаларын,
Тил дүзеткен такмақларын,

Шүллик пенен аңғалағын...
 Бала гезде нан батырып
 Сары майдын тортасына,
 Ылақ-козы бағып жүрип
 Аяктағы арқашына,
 Малы менен, шөби менен
 Үйкелесип бир өскенмен.
 Ийтлеринин көби менен
 Ийт тилинде сөйлескенмен.
 Кеўлим сонда қалған уғып
 Керексизин, керегин де.
 Ойлағанман, бар жақсылық
 Усы жерде дөреген деп...

* * *

Көп аўыллар қубламызда
 Гөззал және ғурғын келер.
 Қалалардан қашып барып,
 Ол жерлерде турғың келер.
 Бизиң аўыл бул дизимге
 Кирмесе де, кеўли бийик.
 Бундай аўыл жер жүзинде
 Мен ойлайман жоқ па дийип.
 Қанаәтшил халқы сондай,
 Не ислесе хәли келер.
 Қыз-келини туўған айдай,
 Жигитлери дәли келер.
 Шөпкерден жай салып алса,
 Бир "жигули" алып алса,
 Қатерели қалалыға
 Қудамдалы болып алса;
 Бағ хәреми болмаса да,
 Үй қасында қорасы көп.
 Дийқаншылық қылмаса да,
 Егис жерге таласы көп.

Шеңгел қора қыспалатып,
 Буға байлап, мал сақлайды.
 Арығын семиртип сатып,
 Базар күни шалжақлайды.
 Өңи түўе, түсинде де
 Қалаға бир барып қайтар.
 Гешир-паяз екпесе де,
 Қаўын-қамек алып қайтар...

* * *

Тоқшылықтың салдарынан
 Дәстүри көп ойлап тапқан.
 Қыз узатса аўылынан,
 Түскен жерин жаўдай шапқан.
 Той берсе де, қой берсе де,
 Өз пайдасын питиреди.
 "Ким неше сом әкелди" деп,
 "Көк дәптерден" өтиреди.
 Оннан кейин қонақлардың
 Басын қоспай, бөлип-бөлип,
 Үйлерине қонсылардың
 Киргизеди ертип келип.
 Көрпешени ийзеп жатып,
 Аўқатын күтесең сонша.
 Аш жүрекке ақтан татып,
 Басың мыңғырдай болғанша,
 Таң алдында, қайтар ўақта
 "Бақсыға шық" деп келеди.
 "Шықпасаң да, бақсы пулын
 Бер" деп, көзи жеп келеди.
 Дуўтарының қулағына
 Пул қыстырсаң, йошар бақсы.
 (Бундай бақсылардан мына,
 Масқарапаз маймыл жақсы.)
 Ал хаяллар сумка былғап,

Дастурханлар аўмасады.
 "Штамповка салыпты" деп,
 Абысынлар даўласады.
 Қонақты бир жерге жыйнап,
 Ортадан тамада сайлап,
 Қосық тыңлап, тост айтысып,
 Отырсаң дә хәмме шағлап!
 Күйеў қайда, келин қайда?
 Бирге отырып, тилек айтсақ.
 Барған киси қусап тойға,
 Ләззет алып үйге қайтсақ...
 "Биз жоқ-жуқа заманда да
 Бул бәлени көрмегенбиз.
 Аш-әптада болғанда да,
 Байыў ушын той бермегенбиз.
 Хұрмет иенен бетин ашып,
 Келиншекти сыйлағанбыз.
 Халық жыйналып кеўли тасып,
 Бақсы, жыраў тыңлағанбыз.
 Орыс, өзбек хәм басқа да
 Көп билимли халықлар бар.
 Жаңа дәўирде хасла да
 Бүйтип той бермейди олар.
 Бизиң аўыл неге онша,
 Бундай шадлы, кең заманда,
 Дәстүрлерди бузып бунша,
 Қысым қылып атыр жанға?
 Бул не көргенсизлик, тоба!
 Хәр мурнында батпан самал...
 Деп баяғы ата-баба
 Аўнап түсип жатқан шығар...

* * *

Аўыл, аўыл! Бәри бир сен
 Жақынсаң жан жүрегиме.

Сүймегенде сени әбден,
 Бундай сөзлер келеди ме!
 Сени деген ұақларымда,
 Сағынышың молайтады.
 Билимсизлеу жақларыңды
 Мен айтпасам, ким айтады?

Ай-хай, онда ер азамат
 Жигитлер бар еди сондай.
 Илгир зейин, кеули абад,
 Бектурсын хәм Урзымбайдай...
 Ол жерде көп жораларым,
 Асық атып, ләңки тепкен.
 Қыл өтпестей аралары,
 Ылайымыз—бир қандектен.
 "Нарком" деймиз, "паррық" деймиз,
 Нураддийин, Кәримин де.
 Нурым емес, "мурын" деймиз,
 Лақабы бар бәринин де.
 Көрискенде жыл қусындай
 Үйкелесип қалысамыз.
 Бир үйирдин жылқысындай
 Киснеп-киснеп табысамыз.
 Оннан кейин бир баса-бас
 Отырыспа басланады.
 Ким зейинли, ким осамас,
 Бәри ашып тасланады.
 Шағал мәслик қызып бети,
 Жыққын қусап урып кетер.
 Басқының көп бәйтөбети
 Бир байғусқа минип кетер.
 Сөз ийнесин сабақласа,
 Қамырдан қыл суұырғандай.
 Ким басқыға шыдамаса,
 Шыға қашып жуұырғандай.
 Жыларыңды, күлеринди

Я билмесең не деринди.
 Азлы-көпли абырайдан
 Үзгендейсең гүдеринди.
 Дана болар наданың да,
 Қарсылығың қуры кетер.
 Олақ деген адамың да,
 Солақ пенен урып өтер.
 Отырғызып жүресинен,
 Туұдырғандай енесинен...
 Сақла, қудай! Қарақалпақтың
 Басқы деген бәлесинен!
 Гәптиң бундай астарлысын,
 Мәдделисин, дастарлысын;
 Хәзил сөздің көп қырлысын,
 Гүләңгирдей тепкирлисин;
 Ийик жопса ғаррекшидей,
 Дүрбезе боп шығатуғын,
 Шыбып тутқан өрмекшидей,
 Қумырысқаға талатыұын;
 Тилдің сонша тереңлигин,
 Сөз цехының шеберлигин;
 Толқын болып жүгиретин
 Күлкинің бул қудиретин—
 Жоқ шығар деп ойлайман мен
 Бул аўылдан басқа жерде:
 Күлки журты—Габрово,
 Аты шыққан Ақшәхәрде...

"Ертең түсте бизиң үйде
 Боламыз" деп бири шығар.
 Екиншиси "нәўбет—бизде"
 Деп даўысы ири шығар.
 Бир дефицит таўардай ақ,
 Сағап гезек турар бәри.
 Басын жойтқан байғус қонақ,
 Хәммесине болар дәри.

Азанғы шай җалқасына,
 Қаймақ қойып пал қасына,
 Қонақ келсе, қуғаннан
 Жатып ишер шалқасына.
 Күни-түніп қонақ күтер
 Дезде диңке қалмағанша.
 Бесжапқа бир сүңгип алып,
 Басты дүзеп алмағанша...

* * *

Қайтар ўақта үлкен жолдан
 Аўылыма бир қарайман.
 Келешегин болжап алдан,
 Қыял бағын аралайман:
 Сонда қыял бостанымда
 Сулыў жайлар қатар-қатар,
 Бағ хәремли қыябанда
 Гөззал аўыл гүллеп жатар.
 Комплекс өндирили
 "Бизде уллы күш" деп турған
 Машиналар түрли-түсли
 Кнопкаға ислеп турғап.
 Жери тегис кең тақталық,
 Егинлери болық сондай.
 Жаңа мектеп, клуб салып,
 Заманагөй болған қандай!
 Ески ата мекенларда
 Шашаў жатқан хәўлилер жоқ
 Кебир менен ызғарлар да
 Қурытылған егис жер боп.
 Табысы мол, иси алық,
 Совхозымыз алға кеткен.
 Өз ўақтында айлық алып,
 Интимақлы мийнет еткен.
 Фермасы жоқ, тамға сүйеп,—

Сыйырларын саўатуғын.
 От орнына сводка жеп,
 Кыстан зорға шығатуғын.
 Жесир қатынның мүлкіндей
 Техникасы жайрап жатпас.
 Силпилесе күн ебиндей,
 Машнналар жолда батпас.
 Басшылар жоқ баяғыдай,
 Тек планын ойлайтуғын.
 Көмекшнге жутап удай,
 Оқыўшыны жумсайтуғын...
 Иске асады буның бәри,
 Ҳәзир заман соған көшти.
 "Гигант" совхоз таналары
 "Дурыс" десип мәңирести...
 Декабрь, 1981-ж.

УСЫ ЖУРТҚА ҲАЙРАНМАН...

Уўлы хәрреден пал алып,
 Пал ашытып, байрамлар...
 Жүрген жери даналық,
 Усы журтқа Һайранман.

Ислеген исин қарай тур,
 Сөзге шешен —оратор.
 Бәрин билип баратыр,
 Усы журтқа Һайранман.

Қыз алысын қайлардан,
 Дос таўып узақ жайлардан,
 Ойда жоқты ойланған,
 Ақылына Һайранман.

Бес бийдайдан—бир шөрек,
 Бир шигиттен—жүз ғорек,

Шыбық шанышса,—байтерек,
Билимине хайранман.

Тухымнан қауын торлатар,
Шөлге бостан орнатар,
Той берип, ылақ ойнатар,
Бақсы алдырып қайлардан.

Үйин төсеп паластан,
"Қонақ бер" деп таласқан.
Гә урысып, жарасқан
Минезине хайранман.

Ол қуўса, дүнья қашып жүр,
Тийнеклеп жыйнап тасып жүр,
Бир ұақта бурқып шашып жүр,
Тауып алғандай майданнан.

Зейини илгир қырғыйдан,
Ерлесе күндей нур қуйған.
Қапелимде қылтыйған
Баз бирине хайранман.

Туұрылыққа тән берген,
Намыс ушын жан берген.
Олпы-солпы кең келген
Саўлатына хайранман.

Жаманлық етпес өмирде,
Жақсы сөзге семирген,
Қыйынлықты жемирген
Ғайратына хайранман.

Усындай журтты сүймеген,
Уллылығын көрмеген,
Билгишсинип сөйлеген

Наданларға Һайранман.

КЕЛДИМ

(Хүрметли устаз шайыр Сулэйман Рустемге карата айтылған бул хэзилнама қосық Өзербайжанда Өзбекстан әдебияты менен искуссत्वосы күнлериниң әдебий ашылыўында оқылған, 6-июнь, 1979-ж. Баку)

Арзым есит мениң Сулэйман аға,
Бир яр саўдасына түстим де келдим.
Сизиң пампығ,—бизиң пахтамыз киби
Аппақ булытлардың үстинде келдим.

Арал теңизинен, Жэйхун гүлинен,
Бағы-бостан Хорезмниң жеринен,
Шан-шәўкетли қарақалпақ елинен
Қардашлық сәлемип алдым да келдим.

Алтын Ферғанадан, Әндижанымнан,
Гүркиреген Ташкент бостанларынан,
Ҳаўалы Самарханд сәйқалларыпан
Тарлан кеўлим қус боп уштым да келдим.

Шанлы Өзбекстан—шадлық дүньясы,
Көгинде барқ урған бахыт куяшы.
Шайыр Зульфияның гөззал музасы
Бизге хәмдам болып йоштым да келдим.

Айтын ол пәрийге, бир бери бақсын,
Аслы Кәрам киби отларға жақсын.
Соңыра мәйли бизди Көйкөлге жықсын,
Дийдар көрмекликтің қастында келдим.

Буйырсын, чоқ гөззал ғошма питермен,
Ҳазардан қырқ мәрте жүзип өтермен.

Аршын-малшы болып излеп кетермен,
Айтың, малдан, бастан кештим де келдим.

Калпағым карадур, кеўилим ақдур,
Жүрегимиз жақын, ара узақдур.
Хәргиз өзгелерде қыялым жоқдур,
Ышқы шарабынан иштим де келдим.

Әзиз—мүбәрәкдур бул топырақ маған,
Из түскен Ыағыйфтың аяқларынан.
Вургупның тырна көз булақларынан
Әкси—жамалыңды көрмеге келдим.

Кердим ол геззалды Муған шелинде,
Ленкоранның тер ашылған гүлинде.
Араз дәрьясының аққан селинде
Сеслерин яд етип турмаға келдим.

Гүз паслында көрип аның жүзини,
Шарап болып ақты Шемақ жүзими.
Жипекке зер тиккеи Шеки қызының
Тәрийпине дәстан жазбаға келдим.

Ол қыз патшасыдур кең далалардың,
Шешегидур бийик қарлы таўлардың.
Батыр нефтшилер, пампығшылардың
Алтын қолларынан сүймеге келдим.

Қардашлық сезими жүректе, қанда,
Рахмет мийнеткеш, азат инсанға.
Әшк олсун советлик Әзербайжанға!
Мудам хызметинде турмаға келдим.

Түсиниклер: пампығ— пахта (биздеги "мамық" деген сөзге мәнилес), сайқал — салтанат, Асты Кәрам — әзербайжанлардың ашықлық қыссасының қахарманы,

Көйкөл — Көккөл, чоч гөззал ғошма - күтә сулыў қосық. Тер ашылған - таза ашылған, Хазар—Каспий теңизи. Эшк олсун—даңқ болсын. И. Ю.

БУЛАҚ

Сырбай Мәўленовке

Үстинен булт көшип атыр,
Жолаўшылар ишип атыр,
Ақ бөкенлер ыссыласа,
Ақшам келип түсип ағыр.

Қуслар, қонып, ушып атыр,
Қызғалдақлар өсип атыр.
Ақ селеўдин айдарынан
Жел сыйпалап есип атыр.

Кимлер ишип, төгип атыр,
Кимлер мақтап, сөгип атыр.
Жағасында жалғыз жартас
Нар буўрадай шөгип атыр.

Шаршап келген биреў сонда
Ат суўғарып шөлин басты,
"Қайдан келген булақ бунда?"
Деп тепкилеп турды тасты.

"Әй, сен биреў, жолыңды бил,
Тебингенше таста турып!
Көзин излеп булақтың бул,
Не қыласаң бас қатырып...

Семей, 1977-жыл

СОВЕТ БАШҚУРТСТАНЫНА

(Қарақалпақстан әдебияты менен искусствосының
Башқуртстандағы күнлериниң Уфада 1977-жылы июньде
ашылыў салтанатында оқылған қосық)

Бахытлы елсең, башқурт дияры,
Жаралғансаң нурынан таңның.
Россияның жақты жұлдызлары
Арасында көрип қуғандым.

Мен сүйемен шын жүрегимнен
Жаслық өмир, жаңа дүньяңды.
Уллы Ленин өз қолы менен
Дүзген даңқлы автономняңды.

Мен сүйемен, гөззал Башқуртстан,
Жериниң таў, тоғай, жылғасын.
Ақ Едилден ат секиртип турған
Салаўаттың шойын тулғасын.

Дослық, бахыт, шадлық бостаны,
Башқуртстан—алсуў таң ели.
Қарақалпақша ынтығып жаным,
Башқурт болып сүйемен сени.

Халқың кумар йошлы мийнетке,
Бийик мәқсетлерди гөзлеген.
Палыңды жеген аюлар да хәтте
Бал қуртының шаққанын сезбеген.

Мен де сондай излеп сөз палын,
Бийик липаларға минейин.
Палдай шийрин сөз тапсам, бәрин,
Туўысқаным, саған берейин.

Мейли, мени башкурт сулыўлары
 Муҳаббаттың отыпа жандырсын.
 Жандырсын да, Мустай Кәримниң
 Жыр шәшмеси менен қандырсын!

Ноябрь, 1976-жыл.

А н л а т ы ў: алсуў-сулыў, бал курты—нал хәрреси
 (башкуртша) И.Ю.

САЎ БОЛ, СОВЕТ ТАТАРСТАНЫ!

(Татар әдебияты хәы искусствосының Қарақалпақстандағы
 күнлериниң ашылыў салтанатында оқылған қосық)

Қандай жақсы—"ниндәй әйбәт" болған,
 Бизди излеп, тамыр қуўғаның!
 Ат сабылтып келдиң алыс жолдан,
 Рахмет саған, туўғаным!

Кел, муртымды үйкеп муртларыңа,
 Баўырыма басып сүйейин.
 Көп болғанбыз сениң журтларыңда,
 Хұрметиңе бир бас ийейин.

Сайран етип Қазан артларыңда,
 Шүрәлениң тоғайларыңда,
 Сабантойда шәбәтә ышқыңда
 Тырмасқанбыз бағаналарға.

Хәм суқланып Кама бойыңдағы
 Индустрия жулдызларына,
 Ойлағанман, кудирет бар болса,
 Усы шығар деп өзи сирә.

Уллы Ленин озал басыңда
 Нуры түсип, бахыт берген ел.

Даңклы Волга—Едил жағасында.
 Россияның пайызлы панасында
 Шалқып ғана дәўран сүрген ел!
 Рахмет саған, сениң жүзлериннен
 Көрдик нурын халық жүрегиниң.
 Этир суўы аңқыр кийиминен
 Көк шөбиңниң, жер желегиниң.

Ырғалыўын болық буўдайлардың,
 Қайнаўларып даңклы Қазанның,
 Қарағайлы қалың тоғайлардың
 Хош иййсин, сылдыраўларын;
 Әнкейлердиң аналық мийримин,
 Сәйдаш сазын, Тоқай жырларын,
 Кеўиллерди мәфтүн ететуғын
 Едил бойының сандуўғашларын
 Алып келдиң бизиң елимизге,
 Бшқыңызда жаныўымыз ушын,
 Бир өмирге кеўил төримизде
 Шешек атып қалыўыңыз ушын!

Турмыс усылай шадлыққа толсын,
 Шын бахыттың сулыў бостаны,
 Жулдызың бәрха жоқары болсып,
 Саў бол, совет Татарстаны!

1980-ж.

Е с к е р т и ў л е р: шәбәтә—жөке қабығынан тоқылған башмақ геўиш. Сабантойда бийик бөрене—бағанға өрмелеп ким оны алса, сол байрақ алады. Жер желеги—жабайы кулпынай. Әнкей—ана. Сәйдаш—атақлы композитор. Саидуўғаш—булбил. (И.Ю.)

ТАТАРСТАН ЖОЛЛАРЫНДА

Ғариф Ахуновка

—Айтшы, көп жасаған тайнапыр емен,

Бунша мықлы, саўлатлысаң не деген?

—Қатты даўыллар көп шайқағай мени
(Батырдың гүресте бекисер бели).

—Айтшы, сен, хаўалы нарат-қарағай,

Не деген бийик хәм дүзиўсең сондай?

—Бийикке умтылып өсемен мудам.
Дүзиў нийет бәрха миясар маған.

—Айтшы, суў бойында турған ақ қайың,

Не деген дилбарсаң сен айнанайын.

Сулыў желбиреўди үйрендиң кимнен?

—Қазан қызларының ақ сүлгисинен...

* * *

Сениң кеўлиң мысал саўлатлы Қазан,
Едил бойларында турған берик қорған.
Мунарланып Сүйинбийке минары,
Жағысыңа аппақ толқынлар урған.

Таңда келсем, уллы жумыскер халық
Сени ақ куў киби ортаға алып,
Әлпешлеп жүздирип өз айдынында,
Гигант заводларға енеди барып.

Ал мен рухсатсыз адамдай сонда,
Қалып завод дәрўазасы сыртында,
Кешке дейин есигинди аңлайман,
Сени күтип Қабан көлдиң артында.

Ақшам келсем, бузбасын деп уйқыңды,

Қазан мың-мың жұлдызларын жағып тур
 Булшық ети менен тикенли сымды
 Үзген батыр шайыр сени бағып тур...

Айтшы, не ислейин, арзыұлым мениң,
 Ышқыңа миясар болмағым ушын?
 Өзим тутқын болып хәмириңе сениң,
 Жүрегинди жаўлап алмағым ушын?

Мың қосықтан бир қосығым егерде
 Сениң жүрегиңе жол таўып барса,
 Бөлеп сени ләззет пенен жигерге,
 Гүлиңе мухаббат жамғыры тамса,—

Едил беттен ескен желдей азанғы,
 Кеўлиңди тербесем, сандуўғаш қусым,—
 Темирлән хәм Грозныйдың Қазанды
 Жаўлап алғанынан зыят мен ушын.

* * *

Үйге келсе бир даңқлы киси,
 Айтамыз да биз мақтанамыз.
 "Үйимиздиң кут периштеси
 Зыят болды" деп шадланамыз.

Егер Қазан мақтанар болса
 Келген даңқлы қопағын санап,
 Тыңлар едн мақтаншақ дүнья,
 Аўзын ашып, тамсаиып ғапа.

Бул Қазанда кимлер болмаған,
 Ким туўылып, кимлер турмаған!
 Талай даңқлы жәхәнгир келип,
 Талай уллы шайыр жырлаған.

Бул шәхәрге кимлер келмеген!
Петр патша бунда түнеген.
Пугачевтан Пушкинге шекем,
Бунда болған Толстой әкең.

Дүньяға даңқ жайған Горькийлер
Кайнап писип усы Қазанда,
Қыйын турмыс қамырын ийлеп,
Зууаланы үйренген бунда...

Қонақ етип күтип алғанда
Хәзили бар айтар бул елдің:
"Уллылардың бәри Қазанға
Келип—кеткен... Сен жақсы келдің..."

Сонда уллы болмасаңдағы,
Сен Қазанға келген гезинде,
Гүллеп бирден кеулицниң бағы,
Уллы сезинесең өзинди.

Өйткени Қазан—улықлар жолы,
Шарапаты дәрьядай толы,
Уллылықтың саматы менен
Көтереди кеулиндн бирден.

Хәм сонда сен сүйсинип иштен,
Мақтанарсаң қууаныш бийлеп:
"Ульяиовтың излери түскен
Көше менен киятырман" деп...

Июнь 1981-ж. Қазан.

САБАНТОЙДА

Қара орман жийегинде
Сабантойы қызыпатты.
Ким өрмелеп бөренеге,

Кимлер шөлмек бузыпатты...
Көзиңди тас қылып таңып,
Қолға сырық услатады.
Алға—артқа айландырып,
"Ур енди" деп тил қатады.
Шөлмек пе деп берип салсаң,
Сарт етеди жерге сырық.
Таўып ура алмай қалсаң,
Гүў күлисер хәмме турып...
Шляпаны шыңғыттым да,
Мен ортаға шығып кеттим.
"Бул ис қыйын емес дым да,"
Деп өзимше қыял еттим.
"Қонақ шықты, жол бериңлер:
Көзин таңып, сырық бериң!"
Деп ғаўырлап қыз-келинлер
Қойды алдыма шөлмеклерин.
Жин шақырған дуўақандай,
Турдым бираз собырайып.
Оңға ағай, солға ағай!"
Дер жигитлер сыбырланып.
Сыбырлығы кулақ салдым.
Зейин көзи менен серлеп.
Сырығымды силтеп қалдым,
Шақыр-шуқыр сынды шөлмек.
Журт гүў етти қол шаппатлап,
Радио мақтап кетти:
"Өзи-шайыр, өзи-қонақ,
Шөлмек бузыўға да епли..."
Кестеленген ақ сүлгилер
"Дурыс" дегендей желбиресер.
Шағлап күлип қыз-келинлер,
Бизге сыйлық белгилесер.
Баратырман кейип иштен,
"Ўай, хұждансыз" деп өзиме.
Қызараман өз-өзимнен,

Қарай алмай журт көзине.

Себеби... көзимди менин

Шала таңған еди сонда.

Қонақшыллық ислетпес нени

Бизиң татар туўысқанға!

Альметьев—Бүгилме, июнь 1981-ж.

РИММАҒА

Как хорошо: в стихах я не лгала...

Римма Казакова

Самалдың өтинде әскен ақ қайың

Қымтанып жалынбас боранға, селге.

Даўыл майыстырып шайқаған сайын,

Аппақ, тик аяғын нық басар жерге.

Жамғыр жаўған сайын турар шөліккеп,

Көк шаўқым самалға ойнар жапырағы.

"Шаршамай гүресип, өмирди сүй" деп,

Жалықпай жасаўға ол шақырады...

Римма, сен кешир мени, эзийзим,

Соң жазарман бул бир қосықтың изин.

Сени көрген ўақта биз түүе бәлким,

Сыншылар да тапбас нақ айтар сөзин.

Себеби, сен туўралы ким жазар болса,

Марапат сөз излеп хәлек болмасын.

Шағала асыралмас кетекке салса,

Сыншы қәлем шайнап, ойға талмасын.

Оннан көре, жан-жүрегін сызлатып,

Инсан тиршилиги менен аўырсын.

Ыссыларға күйип, суўыққа қатып,

Сол жекке қайыңның астында тұрсын.

Самалдың өтинде турған ақ қайың,
 Жасыл бир тартары баста желбиреп,
 Қыз жүрегі болып Россияның,
 Сени мәфтун етер, кеўлинди тербеп.

Сезерсең майысқақ, жиңишке қайыңның
 Соншелли төзимли, өмиршеңлигин.
 Ұял тәғдиринің қыйынлықтарын,
 Соншелли мийрибан, ырасғөйлигин.

Сүйсе сендей болып сүйсин өмирди!
 Сен сондай гедейсең, сен сондай байсаң.
 Алдаған шығарсаң көп жигитлерди,
 Бірақ қосығыңда хеш алдамайсаң.

Алдыңда бас ийиў—мақтаныш маған,
 Жұлпыс Музаң шырай қоссын шырайға.
 Қарақалпақша үлкен рахмет саған,
 Қарындасым "Қазақова Райма!"¹

18-март 1981-ж.

СОНЕТЛЕР (Эпиграмма)

Бир елде көп тилли улыслар жасар,
 Бәри-бир анадан туўылған яңлы.
 Адамлар "дослық" деп қушағын ашар,
 Кеўиллер сүт пенен жуўылған яцлы.

Ал, сиз екеўиңиз аразластыңыз,
 Душпан сиясатлы еки ел қусап,

¹ Көрнекли рус шайырасы, Қарақалпақстан АССР ына хызмет көрсеткен мәдениет ғайраткери Римма Федоровна Казакова "Мен карақалпақша Райма Қазақоваман" деп хәзиллеседи. И.Ю.

Шеғараға тикенли сым тарттыңыз,
Ала бағана көмип, сақшылар услап.

Тасадан оқ атып бир-бириңізге,
Инцидентлер болып турар арада.
Жәбир етпей қысқа өмириңізге,

Жарасар сызларма сиз тириңізде?
Яки сыйыса алмай кеп-кең дүньяға,
Сыярсыз ба тап тар қәбириңізге!

* * *

Саўлатлы гүмбез тур қәбирстанда,
Күн сүйип көк шырша бадия тасып.
Дәбдебели қәд көтерип аспанға,
Түрли ойға салар адам баласын.

"Бәрәкәлла! Мине, өлиге хұрмет"—
Деп сүйсинип қарар гүмбезге хәр ким,
"Қай заманның мүлки? Хан ба яки бек?
Алым ба, шайыр ма бул жатқан мархум?"

Ләхәт қазып атқан биреў нас атып,
"Қызық адамсыз" —деп мырс етип күлди.
"Бул—көкнаршы ғарры, жақында өлди.

Бул гүмбез—мийнетсиз пулдың мәслиги:
Ол ғаррынын улы көп жылдан берн
Бизде саўда базасының баслығы".

Базы бир адам бар, өлди дегенде,
Исенбей турасаң өз қулағыңа.
Абайсыз зәхәрли тағам жеген бе,
Машина қақты ма, тас қулады ма?

Жок, жок, мүмкип емес... Қалайша өлди?
 Ҳийледен шайтанды утар еди ол?
 Нағайбил дус келсе, Мефистофельди—
 Ибилiske үш мәрте сатар еди ол.

Егер жер астында болса хүкимдар,
 Буны алып барған Әжелди боқлап,
 Дер еди:—"Не бәле әкелдің, заңғар!

Әй, дозақ сақшысы, бол мынаған сақ!
 Бул аўзыңнан кирип, артыңнан шығар,
 Сәйтип бейишти де етеди қарап..."

Базы адамлар бар, өлди дегенде,
 Исенбей турасаң өз қулағыңа.
 Бир ғалетий боран қутырып демде,
 Бастырып киргендей кеўил бағыңа.

Жапың ыршып түсер қылыш шабақтай,
 Жақын-жуўық болмаса да ол адам.
 Сәўбетин тәрк еткен әзийз қонақтай,
 "Ай-хай, ийт дүнья" деп кеўлиң қаўсаған.

Инсаний зибаны болса Тәбият,
 Айтар еди жаўыз Әжелге сонда:
 "Ўақ-ўақ, әттегене! Қылыпсаң уят.

Қалай көзиң қыйды жанын алмаға!
 Бул инсан өлими—маған қыянат,
 Бар, апарып жибер жақты дүньяға!"

* * *

Мен, сөйтип, өлиппен. "Ақыйры қайыр,
 Яқшы адам еди" деп журт апарар.

Есте қа ғандай бир сөз айтса шайыр.
Кимдур иштен соны гүбирлеп барар.

Духовой оркестр барар мәңиреп,
Халық деген жақсы ғой, өлини сыйлар.
Критигим келер изде монтеңлеп,
Биреулер "ордени нешеу?" деп қарар.

Досларым көзинен жасы сорғалар,
Душпаным басымда курдай жорғалар,
Қыймылы дым шаққан, дауысы патлы.

Абайлаң! деп табытымды қорғалар.
Бирақ соңыра ол да ынжылып қатты,
Майдансыз мәрт қусап салбырап барар...

БИР СЫНШЫҒА

Әдебиятқа абайсыз кире салып,
Жууырды бир критик пресс алып.
"Пресс жеп жүремен бе!" деп, баслыққа
Шағынды редактор келе салып.

Баслығы кеңес берди көре салып;
"Бул ат емес шабыуға мине салып.
Тас прессти жоқ қыл тез столыңнап,
Қой қасыңа пласмас пресс алып" ...

Әдебияттай "майда" иске кире салып,
Жууырғанша хәр кимге пресс алып,
Журт неге орнын тауып кетпейди екен,
Ирирек ПМК яки трест алып!...

1975-жыл.

ҚЫЙЫН ХӘМ АҢСАТ

Актрисаның сахнадан кетиуі,
 Хәмелдардың аттан түсиуі,
 Паракордың "алмайман" деуі,
 Қыйын нәрсе усы үшеуі.

Ақмақларды мақтап сөйлетиуі,
 Тилиң менен жақсылық етиуі,
 Кисилерге ақыл үйретиуі,
 Аңсат нәрсе усы үшеуі.

РОМАНТИКА²

Қырқ ай қолда өскен кийик,
 Шөлдің ийсін алса турмас.
 (Нақыл)

Гузар жолдың ернегинде
 Қасарысып ыссы күнге,
 Ашық аспан жийегинде
 Уйып қалған булыт яңлы
 Бир гүжим тур самал аңлып.

Самал деген бийдәулет те,
 Ыссылыққа жүрек егпей,
 Усыманнан узап кетпей,
 Ойнар гүжим саясында,
 Ағын суудың жағасында.

Қараманға сапқан гүжим
 Көп заманның көрер жүзин.
 Саясында ашып көзин
 Отыз әулад өнип-өсер,

² Поэмдан үзиндилер

Гүжим турар, мезгил көшер...

Гүжим, гүжим! Ел сәнисең,
Ағашлардың султанысаң.
Ата-баба мəkанысаң,
Алты қанат үй үстине
Теңгедей бир күн түсти ме!

Келешекти көзи шалған,
Гөне сөздей есте қалған,
Суймырық кус уя салған
Байтеректиң өзисең сен,
Жолаушының хәзисең сен.

Шаңқай түсте түсип аттан
Ким екен дем алып атқан?
Шыны кәса, ақ набаттан
Төгип дастурхан үстине,
Бир яшулы отыр әне.

Жийрен бийе, көк қаназат—
Арқанлаулы тур еки ат.
Машинаны жолға таслап,
Мен хәм жетип бардым тезден,
Сәлем—бизден, әлийк—сизден!

—Ға, яшулы, қонғай шайың,
Жолың оң болғай илайым!
—"Кел, шайыржап, айнанайын"
Деп биз бенен алысып қол,
Сыйпады ақ сақалын ол.

Ақ терлик кийиз тейинде
Хәзин бузбаған күйинде,
Отырғандай өз үйинде
Желпинер ол шайға балқып,

"Сөйле ата, сөйле шалқып".

"...Пәкизе бир кийик еди,
 Кызым оны сүйип еди,
 Үш жыл үйде жүрип еди,
 Сол бийхазар шөл мақлуғы
 Қапелимде болды шығын.

Жүрди генже улым онда
 "Газ кәниниң" оқыўында.
 Үстиртке бир барғаныңда
 Елик услап келип еди,
 Үкесине берин еди.

Сол қуралай кең шарбақта
 Қызым менен өсти бағда,
 Ойлар едим көрген ўақта,
 Сәддақ, адам кеўил ашса,
 Жабайы аң баўыр басқан.

Базда ойнар секек атып,
 Гә муңаяр қарап жатып.
 Қыз байғус оны жубатып,
 Дизесине қояр басын,
 Ҳайиў айтар сыйпап, қасып.

Сөйтип ақлық қызым—Айым
 Мектебинен келген сайын
 Ишпестен демлеўли шайын,
 Кийик пенен ойнар еди,
 Моншақ тағып сайлар еди.

Гүзли-бәхәр жаныўарым,
 Ербеңлетип қулақларын,
 Сыртылдатып туяқларын,
 Шөлди аўсап турар еди,

Самолеттен буғар еди.

Кызымның көз жасын қыйып
Жаталмадым үйге сыйып.
"Қырк ай қолда өскен кийик
Шөлдің ийсін алса турмас"
Деген сөз барлығы ырас.

Сондадағы дийдар ғайып,
Балам турғансоң муңайып;
Мейли, журт көрсе де айып,
Излеп шықтым қызым менен
Жол сорассаң бизің менен."

Деп күлгенде ғарры сола
Гүжим артынан туып ай,
Шыға келди бир қуралай...
Бек бол, шайыр, жүрегіңе,
Мурад берсин тилегіңе.

Аўпәрин! Бул кимнің гүли?
Әжинияз, Мақтумқулы —
Күншығыстың көп бұлбили
Сайрай-сайрай тәрип еткен,
Енди нәўбет бизге жеткен...

Шыбығындай шығыр талдың.
Аяқ басыуы маралдың,
Бул қызды туўған хаялдың
Жан паяндоz жолларына,
Пал қосылсын палларына.

Пәрийшандур жоқтай табы,
Жүзинде сүттің қаймағы,
Қолына тутқан кітабы
Физика ма я химия,

Бир бахытлы шайыр ма я...

Қызғыш алма суўын жыйып,
Жүзине қойған ба қуйып?
Жуп қарели кунге күйип
Писип тур ма яки көз бе?
Пери жоқдур буннан өзге.

Онсеккиздедур кеминде,
Қара шашы аш белинде,
Қарақалпақтың елинде
Не сулыўлар жоқ, досларым!
Көрсең кетер ықтыярың.

Аббаз аға айтқандайын:
Я Сәнемсең, я Гүлайым...
Мениң исмимдур Ибрайым,
Ат сорасқан болмас айып,
Кел, қарындас, танысайық!

Классиклериңнен қалмай,
Ұеш биринен үлги алмай
Сүўретлерем сени, пай-пай,
Тартынаман атаңыздан...
Ел айлансын сендей қыздан...

Дәли халықдур шайыр деген,
Сыр гизнемес кеўлиндегин,
Нийетим — ҳақ, сөзим —тегин,
Кир жоқ кеўил сандығында,
Деп жүрмең "бул антурған ба".

Сайраплап шөл далалығын,
Атаң еслер балалығын.
Кеўлиң сергип шамалы күн,
Айланармыз ел ишине,

Ал, мен—илхам перисине...

"Бүлбил ушса гүлге қонар,
Ғазлар ушып көлге қонар,
Кийик қашса шөлге барар,
Жүр излейик кийигинди.

Жаслық хәм гөззаллық—қурдас,
Екиси хәм узақ турмас.
Хәмире бол, кел қарындас,
Излесейин кийигинди.

Кызыл гүлдур қыздың жаны,
Сен дүньяның рәўшаны,
Надан екен шөл хайұаны,
Кел излейин кийигинди".

* * *

"Түйғын қуслар пәрли болар,
Аңшы — саят серли болар.
Хабар берің, хәй яранлар,
Бул жерден кийик өтті ме?

Ярыма мегзер жүзлери,
Көзиме сүрме излери.
Жаўдырап қара көзлери,
Бул жерден кийик өтті ме?

Бәлент-бәлент таўдан асып,
Бизди таслап барар қашып,
Аяқларын сайлап басып,
Булманнан кийик өтті ме?

Ақтарарман дуз—даланы,
Дәртинен жаным жаралы.

Қапа кеўлимнің маралы,—
Бул жерден кийик өтти ме?"

* * *

Кел, сүйиклим, айып етпе,
"Опасыз" деп сайып өтпе.
Кийик туттырмас әлбетте
Бир жазым болғаннан кейин,
Өкинермиз соннан кейин.

Мен —жигит, сен— қыз болғансаң,
Бизди сергиздан қылғансаң,
Каршығадай қыяллансаң.
Еле хәм самалың патлы,
Дәұраның бар инабатлы...

Йош—ушқалақ, кеўил—берик,
Айланарман кетсем ерип,
Қуұдай мойныңды төңкерип,
Қулақ сал айтайын өзим
Сол қашауық кийик сөзин....

1961-жыл.

ШАЙЫР ХӘМ ӘЖЕЛ

Б а л л а д а

Әжел қолға қара дизимин алып,
Және кетти иске. Гүңкилдер иштен:
"Смена жоқ, журттай курортқа барып,
Дем алыў жоқ бизге. Не жаздым екен?"

Не тапсырса, хеш ғалетлик болған жоқ,
Нақ бежерип жүрмен планлы исин.
Асырай алмай атқан бала-шағам жоқ,

Не сүргин десенши усы жүрисим!

Хәмме жек көреді. Жантасып кетсем,
 Врач шприцин ала жуўырар.
 Адамларды қыраман деп қаст етсем,
 Бири кеткен менен, оны туўылар.

Өлетуғын болдым әжелсиз" деп ол,
 Мәкеме баслығын сөгер сыртынан...
 Мине сөйтп, қаўын қосқа түсти жол,
 Бунда бир ғарры бар "деми таўсылған",

— Ыәй, ақмақ, усындай жерде де өлип...
 Машинамды бузды атыз-шеллерің.
 Жүр қане! Тоқсан жыл сен өмир сүрип,
 Енди не ҳақың бар дүньяда сениң?...

— Хай, ким өзи бунда желпилдеп жүрген?
 Шайға бир хәз етип терлеп жатқанда?
 Насбай шақшаны ал анаў белдеўден! —
 Деп ғарры хәңгирлеп бақырды сонда...

Кетти Әжел шопанларға дүздеги.
 Жас босана алмай жатты бир хаял.
 Аңсат ғана жан алмақты гөзледі,
 Бирақ та вертолет парылдан дәрхал,
 Бир "қанатлы доктор" ушып келди де,
 Әжелди тез куўып шығарды үйден...
 Бул жерде де ис питпесин билди де,
 Кетти ол қалаға ашыўлы күйде.

Ғарры металлург жоқ бүгин — ертең де,
 Таўып алайын деп заводқа барды.
 Көз әйнексиз қарап алып маргенге,
 Ол жерде тас соқыр болыўдан қалды.

Қара дизимине крест қоялмай,
 Киятырса Әжел салбырап басы,
 Қан басымы артып, мәдары қалмай,
 Жатыр еди бизиң бир отағасы.
 Қуты-куты дәрилер тур қасында,
 Рецептлер жерде шашылып жатыр.
 Сестра қыз гүзетип тур қасында,
 Жеңгей телефоннан қышқырып атыр.

Әй, дүнья! Қандай сақ адам еди бул,
 Өзин күтер еди қыз айнасындай.
 Хәптеде үш күн дем алар еди бул,
 Курортсыз жылы жоқ жүрген тасынбай.
 Жазатайым бир ис болып жүрер деп,
 Хәтте минбес еди самолетке де.
 Микроб—секроб жуғып жүрер деп,
 Үш мезгил әтир суў бүркти бетке де.
 Кисиниң үйине барса нәбада,
 Өзй қайта жуўды кәса—шайнекти.
 "Форточка абайсыз ашық қалды ма"
 Деп тексерди кирген жайда әйнекти.

Я тоба, тағдирдиң дәлкегин қара:
 Алпыста ағайға кесел тап болды.
 Әжелди көриўден қорқып бийшара,
 Бир ийек қақты да, демде сап болды...

"Әне ис жүристи" деп Әжел күлип,
 Еңсесин көтерип, әсте жөтелди.
 Жәнекей жүз грамм тартып жиберип,
 Суў бойында жүрген шайырға келди.

Ә ж е л

—Ғо, шайыр, йош қалай?

Ш а й ы р

—Йош жаман емес...

Ә ж е л

—Мен— Әжел...

Ш а й ы р

— Хош, хызмет? Көрип тур көзи

Ә ж е л

— Бул адамлар неге өлгиси келмес?

Ш а й ы р

— Жақсы болса неге өлмейсең өзиң?...

Ә ж е л

— Фаусттай бийикке асыласаң сен...

Ш а й ы р

— Пәсликте гүйбеңлеу—саған берилген.

Ә ж е л

— Журтқа — әсел, маған —өт қалтасақ сен.

Ш а й ы р Қәрре палын қорғар зәхәри менен...

Ә ж е л

— Омар Хәлям мақтап—мақтап шарапты,

Неге ишпей, гүлдің түбине төкти?

Ш а й ы р

— Пурсат керек ишиу ушын арақты.

Шайыр әрман еткен өзінде жоқты...

Ә ж е л

— Хау, қалай пурсат жоқ? Жүрсең ғой мине,

Бұлбул сестин тыңлап суудың бойында.

Бул жерде не қарап жүрипсең қане?

Қандай мақсет—әрманың бар ойыңда?

Ш а й ы р

(Ашшы мысқыл менен шайыр бир күлди.)

— Бизде ат басындай әрман бар, жора:

Өмир бойы жырласам да бұлбилди,

Қандай қус екенин көрмеппен сирә...

Ә ж е л

— Және хәкислендің... Бирақ, билемен

Бұлбұл көриу емес сениң әрманың...

Жасырмайман, өлгенше жек көремен

Бир тайыпа адамларын дүньяның.

Адамлықтың хәм өмирдин ең бийик
 Мәнисин соншелли ардақлар олар.
 Музға айланса да, өлсе де күйип,
 Мениң темир логикамды бийкарлар.
 Олардың өмирге деген ышқысы
 Жақынласам, жалын болып шарпыйды.
 Олардың өлимин "тағдирдин иси"
 Деў қыйын, вариантқа сыймас хәр қыйлы.
 Инсаният ушын жан берер адам,
 Жасындай жарқ етер, жұлдыздай ағар.
 Дәрхал крест қояйын деп қарасам,
 Қара дизимде ол жоқ болып шығар.
 Ақыл менен алар шынлықты жаўлап,
 Жаңартар инсанның гөне дүньясын.
 Жұлдызға жол излеп, космоста зуўлап,
 Өлсе де тастыйықлар өз идеясын...

Шайыр да ғозасы сол бир жаңғақтың,
 Оған пүткил дүнья — өз ошағындай.
 Данте, Гете, Пушкин яки Бердақтың
 Мени кемситкени ядымда сондай.
 Нәсимийди табанынан тилгенде,
 Айтқан маған қанша ашшы гәплерин.
 Муўсаны мойнынан дарға илгенде,
 Маған қарсы жазды "Моабит дәптерин".
 Адамның өмирге ышқын қастерлеп,
 Сен жырласаң, мен пушайман етемен,
 "Неге адам болып туўылмадым" деп,
 Кәсибимнен түңилип те кетемен...

Ш а й ы р

Жасаўды сүйиўдин хәм дөретиўдин
 Бийик заңы менен ким өмир сүрсе,—
 Хәжети жоқ оған абай етиўдин,
 Өлим ол ушып бир ескирген нәрсе.
 Сеп пәсликте аңлып, шубалып жүрип,
 Абайсыз аяқтан шаласаң оны.

Аш көз қара қустай олжаңды бүріп,
 Ушардан ийилип аласаң оны.
 Лекин оның мәртлик иси—таў булақ,
 Астынан жол таўып сен басқан тастың,
 Ағар қадимгидей бийиктен қулап,
 Оны күтип алар қудиретли тасқын.
 Бул тасқынды бөгер күш жоқ дүньяда,
 Таўды жығып, қара буўра бассаң да.
 Туўылыў, жақсылық—болмайды ада.
 Қандай қара күшке аўқамлассаң да ...

Алғыс қысты жеңген бәхәрге—жазға.
 Ушардан оқ жеген қос қанатларға.
 Түн баўырын тилип аққан жулдызға,
 Шаўып баратырып өлген атларға!...

* * *

Сол гезде гүрп етти мылтық даўысы,
 Бүлбил сести тынды, шайыр қулады.
 Даўыл уйытқып кетти, ушты көл қусы,
 Таў баўырында Әжел қашып барады...

Жуўырып баратырып оянып кеттим.
 Ким ол? Байрон, Лермонтов па?—билмедим.
 Хәм қызықтым оған, хәм шүкир еттим,
 Өйткени, ол шайыр... мен емес едим...

Август, 1981-ж.

* * *

Гүзар жолдан шетте, тал саясында,
 Мен жамбаслап жатып қосық жазаман.
 Шымшықлар жуғырлап төбемде сонда,
 Үйретисер қайтип жазыўды маған.

Қарсымда мунартып аўыл тереги,
 Қасымда сынқылдап ылай суў ағар.
 Гүўлеп әлле қайдан самал келеди,
 Ол хәм "былай жаз" деп үйретер маған.

Хәзир хош сезимлер урқанын жайып,
 Уйқасып қағазға түскен ўақтында,
 Хеш ким жазалмаған, сондай әжайып,
 Қосық шығар еди сениң хакқында.

Не илаж! Сен жоқсаң. Енди қосықтар,
 Шықпас қанша қәлем сүйреткен менен,
 Самаллар, адамлар, хәтте шымшықлар
 Маған "былай жаз" деп үйреткен менен..

МАҚТУМҚУЛЫНЫҢ ЖОЛЫНА

МУҢ ҚАЛМАС

Жаз қуяшы жайнап күлген шағларда,
 Қара таўдың қабағында тоң қалмас.
 Опалы дос, сени көрген шағларда,
 Көзде қайғы, көкиректе муң қалмас.

Дәўран атын минип келсе нәўбети,
 Ел сүйген жигиттиң тасар дәўлети.
 Инсанның инсанға артса хұрмети,
 Гүлшанларда ашылмайын гүл қалмас.

Ийилген дарақта мол болар мийўа,
 Пейли кең жигитке кең болар дүнья,
 Кеўлиң сениң шалқып аққан бир дәрья,
 Тар әйлесең сол дәрьяда суў қалмас.

Жигиттиң хызметин хош көрсе ели,
 Дәрпендире алмас ғыйбаттың пили.

Кеўил шаңын жуўса мириўбет сели,
Зейинлер ашылып, зәрре кир қалмас.

Ел исине йошландырса заманың,
Жарасықлы болар сүрген дәўраның.
Досларсыз паяны болмас дүньяның,
Ҳешким оған еки туўып, бир қалмас.

БОЛМАСА

Қус баласы болып илинбес санға,
Бұлбилдің хошқаўаз сеси болмаса.
Сазды шерткен менен келмес намаға,
Кеўилдің бир әндийшеси болмаса.

Әдет қалар бәлким, кәсийет қалмас,
Елге хызмет етпей жигит сыналмас.
Көп жасаған менен ақсақал болмас,
Парасатлы ақыл-еси болмаса.

Биреўлер қартайса зийнети асар.
Елине сән берип, төрге жарасар.
Биреўлер урғашы маймылға усар,
Мәзн адам сүўрет түси болмаса.

Кимлер жас қайтса да, ақылы толған,
Кимселер зуўқылдап тил-жағы қалған.
Атқа "шуў" дегеннен басқасы жалған,
Жасы үлкенлик әўселеси болмаса.

Кимдур, тирисинде-ақ атын жоқламас.
Инсан болып, ишкен дузын ақламас.
Бержағынан қуйған менен тоқтамас,
Аржағында бир нәрсеси болмаса...

Сентябрь, 1980-ж

ҒАЗЛАРДЫҢ ҚАНАТЫНДА

Қыйқыұлап қуслар тағы,
Сап тартып баратыр ма?
Кеткендей жаслық шағым,
Ғазлардың қанатында.

Екеұймыз көп қыдырған,
Суұлардың жағасында.
Екеұмыз көп отырған,
Таллардың саясында,—
"Ушыраттым улымызды,
Қыз бенен баратырған.
Көзлери менде емес,
Ғазлардың қанатында.

Көклемде келер қайтып,
Бұл қуслар баратырған.
Жаслық шақ қайтып келмес,
Ол солай жаратылған...
Сүйиклим, қайғыланба,
Жылларға ара турма,
Ғам-қайғың кетсин бәри,
Ғазлардың қанатында.

1978-жыл.

* * *

Үйиңнің артындағы шоқ кендирлікте,
Услап алғанымда туұладың жылап...
Сол бир кендир ийсин мен ендиликте,
Ұеш бир әтир суұдан таппадым бирақ.

Түсте жатсам уйқы бермеди шыбын,
Шаршыңды шештиң де, жаптың жүзиме.

Сол шаршыңнан шыққан шашыңнын ийисин
 Ҳеш бир этир суўдан таппадым еле.

Бесик баласы бар үйге енгенде,
 Бир жыллы леп келер хәдден зыяда,
 Сүт татыған сол аналық ийисиндей,
 Этир суў ҳеш қашан болмас дүньяда.

Сентябрь 1980-ж.

ЯДЫМА ТҮСТИ

Сериңе дөнейин гүл жүзли пери,
 Ашықлық бәхәри ядыма түсти.
 Гошшак жигит, арыў қызлардың ели,—
 Кегейли бойлары ядыма түсти.

Жигитлери хәр хызметке жараған,
 Конақ келсе, қой сүйреген қорадан.
 Алқымы ақ сүйек, ҳаслы қараман,
 Кошадәс дуўтары ядыма түсти.

Тал киби таўланып, қуўдай таранып,
 Аш туйғындай кыя бағып қаранып,
 Ханатлас көйлеклер шықса доланып,
 Кырғауылдың пәри ядыма түсти.

Иргенди излесем еллер көринбес,
 Өзин жүрген соқпақ жоллар көринбес,
 Бизлер ат байлаған таллар көриибес,
 Женгеңниң дилўары ядыма түсти.

Анасы алдында ийбенип қарап,
 Атасын көргенде турдым албырап,
 Бир дилбардың тулымшағы салбырап,
 Қыз болған жайлары ядыма түсти.

Лақабын сорасаң аршан-тамғалы,
 Яр жамалын көріп мийрим қанбады.
 Ибрайым дер, хәсиретінде жанғалы,
 Қайта бастан бәри ядыма түсти.

ОРФЕЙГЕ³

Шал, достым, гүңирентип тилла сазыңды,
 Шерт қыямет дәртли намаларыңнан.
 Әрман менен кеткен сәрбиназыңды,
 Бәри бир, қайтарып береалмас саған.
 Жаратыўшы күш бар бул тәбиятта,
 Ол өзи анадур, ол өзи доктор.
 Туў десең, тазадан туўар, бирақта,
 Әжелге оның хәм шарасы жоқдур.
 Тасқынлар тартылып, басылар боран,
 Кифараңнан шыққан сырлы хаўазға.
 Арзыўлыңды шағып өлтирген жылан,
 Басын тасқа урып ойнасын сазға...

Сен хәммеге таңсық жылқусы едиң,
 Ерке улы едиң гүл тәбияттың.
 Сен оның ең йошлы жыршысы едиң,
 Арзандасы едиң пәк мухаббаттың.
 Гөззал Эвридика ышқында жанып,
 Арыў сайлап куштың шын перийзаттан.

³ О р ф е й—әйемги грек мифологиясындағы әжайып сазенде жигит. Оның сүйиклиси Эвридиканы жылан шағып өлтиреді, Орфей өз ярының жанын сорап, жер асты патшалығына сапар шегеді. Ол қараңғылық патшасы қатал Аид алдында өзиниң кифара атлы алтын сазын соншелли йошлы, дәртли намаларға шертеді, нәтижеде мийримсиз хұкимдардың тас жүреги ерип, Орфейге ярын алып кетиўге рухсат береді. Бирақ айралық дәртинен сабыр-тахатын жоғалтқан Орфей жер астынан жақты дүньяға шығар жерде абайсыз шәртин бузып, артына қарап қояды, Сонда изинде ерип қиятырған Эвридика қайтадан әрўақ-көйленкеге айланып, көзден ғайып болыпты-мыс. (И. Ю.).

Талай киржағалар сонда қызғанып,
 Ығбал айдыныңа кесеклер атқан...
 Жүзимнің суынан шарап еткенде,
 Хәрким ишип, өзін қахарман сезер.
 Мухаббат мәртликти талап еткенде,
 Көплер машақатлы санардан безер.
 Лекин сен безбедің азаплы жолдан,
 Кеттің арзыулыңды сорап алғалы.
 Дүнья деп аталған түпсиз қурдымнан,
 Өттің сазың менен байлап дарғаны.
 Қатал Аид-қараңғылық патшасы,
 Тахтында тырп етпей сени тыңлайды.
 Сақал ушларына тамып көз жасы,
 Инсанлықтың абзаллығын аңлайды.
 Мухаббат сазының күш-қүдирети,
 Тас мийтин жанды да пордай үгитер.
 Хүкимдардан хәзир ықтыяр кетип,
 "Ярыңды әкет" деп рухсат етер.
 Бирақ бул бир сондай алдамшы ойың,
 "Пәлектің гәрдиши" десер лақабын.
 Қайтыу из болмайды жолында оның,
 Кәр етпес тилегиң, байлық, атағың...
 Тек те инсан әрманының тарынан
 Шарқана тағылған тилсимли сазың,
 Өлмеслик бабында бәслесип оған,
 Бийик хөнер күши сүрер лауазым...

Айралық самалы ышқы гүлханын
 Үрлеп бир жандырса, сөндирип болмас.
 Әжел сазендениң алса да жанын,
 Мухаббат намасын олтирип болмас.
 "Муўса сен яр" болып мин хәўижине,
 Дос жылап, душпаның пушайман етсин.
 Сазларың таралып дүнья жүзине,
 Алыс әўладлардың дадына жетсин.
 Шерт, достым, қыямет намаларыңа,

Айралықтың үйи күйгей илайым.
 Мен хәм эрман менен кеткен ярыма
 Дийдарласып, тиллескендей болайын...

28-июнь, 1981-жыл. Москва.

ШОЙДАНИЯ

Шойдания атлы бир бағ бар еди,
 Онда бир эжайып дарак бар еди.
 Сол дарак астында көк скамья,—
 Екеүимизге бир алтын тах бар еди.
 Урыстан соң жоқ-жуқналық көп еди,
 Хәзиргидей абаданлық жоқ еди,
 "Қайта тиклеў" болды халықтың ураны,
 Қуўарға дүнья жоқ, кеўил тоқ еди.
 Нөкис жаңа гүллеп шөл-баябанда,
 Ғумшалар ашылып гүл қыябанда,
 Өзимиз еккен бағ жаңа жетилип,
 Мәрмер фонтанлар да жоқ еди онда.
 Георгин хәм каннлер доланып бағып,
 Панбарқыт ақшамлар жұлдызын жағып,
 Пайызлы кешлерде сайран етпеге,
 Келер еди хәмме бул бағқа ағып.
 Танца майданшадан оркестр жаңлап,
 Кино, эстрада, кеўилли жән-жақ.
 Балларға-эткәншек, қартқа-лекция.
 Шайыр оқыр еди қосығын таңлап.
 Айтсам сонда көрген хәлегимизди,
 Бийкеши уққай деп тилегимизди,
 Жанымызды жаллап қыз жеңгесине,
 Кәбап етер едик жүрегимизди.
 Таң атқапша сайран етип жүргенде,
 Жолықпассаң бийтәртиплик дегенге.
 Бүлбиллер де сада еди соныңдай,
 Пулсыз концерт берер еди төбеңде.
 Екеүимиз хәр кеште жапырақ жамылып,

Мухаббат хәмирине үнсиз бағынып,
 Базда таң атқанша отырар едик,
 Бир жыл көреспеген яңлы сағынып.
 Тил жумсамай, қас-қабақтан бағысып,
 Отырғанда жас кеуіллер табысып,
 Дүркиресип ылағындай кийиктің,
 Сиңлилериң өтер еди шабысып.
 Көзлериң танадай жайтаңлап қарап,
 Бурымыңның ушын бармаққа орап,
 "Апам урысатуғын болды, жибер" деп,
 Айтсаңдағы кете алмадың бірақ.
 " Жаслық дәуран турғанында басымда,
 Сол бир ақшамлары мен ырасында,
 Ойламаған едим бахыт жөнинде,
 Бахыт өзи отырғансоң қасымда...
 Сонындай гүл жаслық басыңнан өтсе.
 Болар ма ядыңа бир түспей кетсе,
 "Ай-хай, шайыр қартайыпты енди" деп,
 Мейли, жаңа әулад күстаны етсе...
 Кеше кеште жолым түсти сол бағқа,
 Сени жоқлап азап шектим бірақта.
 Биз отырған жерде, скамьяда,
 Бир қыз-жигит отыр екен аўлақта.
 Ушырасыўға усы жерди сайлаған,
 Еки жастың бахты болсын жайнаған.
 Әлле бири бизиң баламызбекен,
 Түнде кетип, нерваңа көп ойнаған?...
 Өттим мөләл бермей еки балаға,
 Бағ усар қулаққа урған танаға,
 (Үй бийкеси-телевизор енеғар,
 Кеште журтты шығармайды далаға).
 Шықпаса шықпасын, қалай зорлайсаң...
 Өмиримше сен ядымнан қалмайсан.
 Шойдания! Жаслығымның бостаны,—
 Мың-мың ашықларға мәкан болғайсаң!

19-июль, 1981-жыл

* * *

"Қыз дәураны" атлы алтын тахтыңнан
Түсіп, қол усласып кеттің биз бенен.
Жуп қумыры бир уя соққан ұақтыңда,
Қызығып қарадың мийрим жүз бенен.

Үй алдында өскен ақ талға олар
Уя салар еди шөпшектен курап.
Базда талды шайқап бийдәўлет самал,
Мийнетин күйдирер олардың бирақ.

Айтқаның есимде сонда күлимлеп:
"Булар усайды екен биз екеўимизге"...
Деп асылдың хәм де маған еркелеп,
Шадлы сезим ойнап гүлдей жүзиңде.

Сонда иске салып жүйрик қыялды,
Өз кеўлимде курдым бир алтын сарай.
Хәм апарып сендей гөззал хаялды,
Төрге отырғызып дегенмен былай:

"Ал, шалқы, сүйиклим, бәри сен ушын,
Бәрше байлық, хәмме дәўранлар саған,
Қудайдың бир епсиз қумыры қусын
Билмей салыстырып турыпсаң маған ..."

Иззет пенен кирип сен сол сарайға,
Мениң бай кеўлимнің патшасы болдың.
Турмысымыз шырай қосып шырайға,
Соқпағын басладық өмирлик жолдың.

Қуслар уя салып палапанлады,
Қанша бәхәр келип, көкледи таллар.
Көп ишинен бизиң үйди таңлады,

Жети журттан келген уллы мийманлар.

Иззет пенен атлап босағамызды,
Олар айтты "кандай байсаң" деп маған.
Хәм де шын кеўилден алғыслап бизди,
Дуға қылған Ғафур Ғуламлар саған...

Бундай ўақта нелер түспейди еске!
Өмир шынлығының жолдасы-эрман.
Енди биз отырмыз даўыллы кеште,
Көзлериң мүләйим, жүзиң пәрийшан.

Кирпик ушларың ләм қарасам байқап,
Әнекей, бир жұлдыз ағып та кетти.
Мына қара даўыл ақ талды шайқап,
Қумыры кус уясын бузбаса нетти!

Әне толған айды булыт жасырды,
Бузылысты ҳаўа ырайымыз да.
Жүр, жаным, диземнен көтер басыңды,
Кетейик сол алтын сарайымызға...

27-ноябрь 1980-ж.

* * *

Кеўил аспанымда жұлдызлар сөник,
Ай да он төртінде толғанын қойды.
Қыяллар хәр түрли муқамға дөнип,
Жоқты-барды эрман қылғанын қойды.

Шағлап отырар едим тойларда бурын,
Енди барып қалсам нәбада оған,
Қапталымда болмаса да бос орын,
Кеўлимде бир гүрси бос турар мудам.

Сол гүрси артынан келип қасыма,

Муңлы музам "жүр" деп әсте сыбырлар.
 Хәм әкетип мени баспанасына,
 Таң атқанша қосық жаздырып қыйнар.

Қыйнар ол жандырып жүрекенемди,
 Сениң сүўретиңе кирип доланып.
 Сүттей аппақ әрман болып сен енди,
 Узақлайсаң таң сәўлесин оранып.

Таң да атар, умыт болар жеккелик,
 Бирақ саўықтырып жан-жүрегимди,
 "Шайыр, шайға жүр!" деп еркелеп келип,
 Мойныма салмассаң ақ билегинди.

3-август 1981-ж,

ПАЗЫЙЛЕТ

Дослар келди гүўлеп мен қуўанғанда,
 Тост айтып, шадлы саз шалды да кетти.
 Қуўанышымды берсем алмады сонда,
 Хәммеси өзиме қалды да кетти.

Қайғы таўы қақ желкеден басқанда,
 Дослар келди "муңайма— деп – хасланда"
 Арзан деңгенени аяқласқандай,
 Қайғымды бөлисип алды да кетти.

* * *

Бүгин еситкенди ертең көз көрер,
 Өмир жаңалықлар менен өрлейди.
 Хәтте қонақ күтиўлер де өзгерер,
 Дәўирлер дәстүрге ырық бермейди.

Бирақ бизиң халықтың шын инсанлығы,
 Басқа ис түскенде мийрибанлығы,

Өли сыйлаудағы бексултанлығы,
Коммунизм тусында да елмейди.

* * *

Бас ушында отырғанда гүзетип,
Сүйдим хәм сырғанды қойдым дүзетип.
Сонда мыйық тарттың шын мухаббатлы.
Мен абайсыз уйықлап кетиппен қатты.

Келиспеген ўақта адамның иси,
Әжептәўир болар көринген түси:
Жол ортада аты өлген бир киси,
Ер-турман арқалап жаяў келатты...

* * *

Аққуў қусқа тийди әжелдің оғы,
Ақ ыйығын силкип өлди де кетти.
Бийсәўбет азадан бузылып жубы,
Дийдар көрмесликке қойды да кетти.

Қара тас үстинде аппақ мүсинде,
Аққуўдың жатқанын көрдим түсимде...
Бизди хайран етип гүл мәўсиминде,
Дүньяға бир сулыў келди де кетти.

* * *

Дос яранлар үйли-үйине тарасып,
Өзиң менен өзиң қалар гезиң бар.
Баллар және "апам" десип жыласып,
Жүректи қыйқалап атқан сезим бар.

—Қой, жылаўық болмаң... Шай қойың қәне...
Ким ата-анасын байлап жүр белге...

Бир сигарет шегип келейин және...
Келгенсоң басқа да айтар сөзім бар...

* * *

Атың сүрінгенде ақылдан саспа,
Тур да шаңыңды қақ, урма атыңды.
Басқа ис түскенде сыр берме хасла,
Жоқары тут ерлик инабатыңды.

Нәмартлер бундайда барып тасаға,
Жүгинеди шарап толы кәсаға.
Ғам-қайғы мәртликти жақтырмаса да,
Өмир жақсы көрер мәртлик затыңды.

* * *

Кеште шаршап келип, кеп-кең үйимнен
Кеўлим отырарға орын таппады.
"Өлмектиң изинен өлмек жоқ" деген.
Еркек жаным бул нақылды жақлады.

Сөйтип, мақул көрдим талап еткенди,
Бирақ серлеп көрсем өткен-кеткенди:
Саған усағанлар таптырмас енди,
Усамағанларға кеўил шаппады...

* * *

"Жаслық" вокзалынан шықтық басында,
Талай мәнзл бастық, жоллар рәўан.
Сен қалдың "Айралық" станциясында,
Мен айнаны сабап кетип бараман.

— Сабыр ет, жолаўшы!—дестилер бизге,
"Әрман" станциясы барар жер сизге.

Бул поезд бирақта қайтпайды изге,
Келмес бир кеткенлер бизиң арадан..."

* * *

Биз екеўмиз еккен нәллер мийўалап,
Қан жуўырды қандил сынап жүзине.
Таң сәхәрде пискен алмаға қарап,
"Ол болғанда еди" деймен өзиме.

Сенсиз келип жеткен биринши гүзде,
Алма үзип бердим кишкенемизге.
Сол қызалақ күлип куўанған гезде,
Ап-анық көринип кеттиң көзиме...
Август, 1981-жыл

* * *

Кепти мине жас топырағың,
Сенсиз өмир сүремен енди.
Бул жоллардың ендиги жағын.
Өзим жүрип көремен енди...
Қызық еди-аў бул жолдың басы:
Бәхәр айы, бағдың арасы,
Түнлерде де нур шашқан еди
Ашықлықтың алтын қуяшы.
Биз астында ушырасқанда,
Тал да өзін бахытлы сезген.
Жулдыз сығаласып аспанда,
Самаллар да уйқыдан безген...
Түслеримде мен ояў қалып,
Өңимде түс көремен енди.
Сағынышлардың отында жанып,
Сенсиз өмир сүремен енди.

Мине жалғыз бараман жолда.

Әлле қашап түс аўып кеткен.
 Гүзги қуяш алыслап, ол да—
 Қызыўы мол шағынан өткен.
 Жар басында жалғыз көгершин
 Неге ысық десем көзиме,
 Жеккеликте ол қус та бүгин
 Усап қалған екен өзиме.
 Суў бойында турған қос шынар
 Сонша неге саўлатлы десем,
 Бир-бирине ес болып олар,
 Жубын-жазбай турғаннан екен.
 Мейли хешким жалғыз болмағай,
 Дүнья жуптан дөреген енди.
 Көлде қыслап қалған тырнадай,
 Сенсиз өмир сүремен енди.
 Алғысларым болмайды ада,
 Бирге өткен дәўраның ушын,
 Соншелли пәк, сонша азада,
 Нур сәўлели болғаның ушын.
 Көк думанлы пердесин жаўып,
 Қашықлатар жыллар арасын.
 Ыақыт деген хикметли тәўип
 Емлер дейди жүрек жарасын.
 Биреўлерди сен бе деп қалып,
 Жасырынып еремен енди.
 Жулдызларға қарап ойланып,
 Сени сағынып жүремен енди.

Жол азығын қай жерде таўсып,
 Қайсы жерге тартып несиби,
 Кешке қалған жалғыз жолаўшы,
 Қағар екеи кимнің есигин?
 Өмир бәлким шаршап баратқанда
 Булақ болып ағар алдымнан.
 Сол булақтан ишип атқанда да,
 Аңқам кеўип шөллермен саған.

"Мәнзил узақ эле" десең де,
 Жалғыз жүрип келемен енди.
 Сенсиз дәўран тилемесем де,
 Сенсиз өмир сүремен енди.

16-июль 1981-ж,

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАҚҚЫНДА СӨЗ

(Октябрь поэмасы)

Россия аспанындағы
 Таң жұлдызы туўар шағында,
 Кремльдиң нақ артындағы
 Ески Александр бағында—
 Таў басынан аққан булақлардай
 Жаңа толқын менен кун сайын,
 Журт жыйналып узақ-узақлардан,
 Бас қосар бул әжайып жыйын.
 Сөйтип, қуяш Спасс саатына
 Шағылысканда ҳәр күн азанда,
 Жай ағыслы бул жанлы дәрья
 Көтерилер Қызыл майданға.

Кимлер булар?
 Ким қайдан келген?
 Кәспи-кәри,
 Миллети қандай?
 Хешким ондай саўал бермеген,
 Толтырмаған анкета ондай.
 Улт, раса, шегара ҳәм тил
 Бәри умыт болып атқандай,
 Хәр кеўилде бир әжайып гүл
 Ғумшаларын жарып атқандай.
 Хәммени тек бир сезим бийлеп,
 Барлығында бир ғана бағыт.
 Пазыйлетли бир уллы нийет

Толқынында барады ағып...
 Қызыл жайын Тарийх музейиниң
 Қалың дизбек жағалап әсте,
 Жай адымлап, жуўыртып зейни,
 Кең майданға шықты бир пәсте.
 Жапалақлар февральдың қары,
 Шымыры аяз тиси ақшыйған.
 Қар жамылған Кремль шыршалары
 Хұрмет сақшысындай қақшыйған.
 Көп ишинде дәрья тамшысындай,
 Толқын ағысында алып жол,
 Ер жүреги елжиреп сондай,
 Мавзолейге жақынлады ол.
 Көз өңинде дүнья дөңгелеп,
 Кеўил теңизи шайпалып кетти.
 Өмир керки, үмит, келешек
 Бәхәр таңы болып жарқ етти.
 Сол таңға бир қарап телмирди де,
 Пүткил өмирп елеслетти ол.
 Хәм гүрсинип қыял сүрди де,
 Аўыр ойға шүмип кетти ол.
 Мумдай жибип сонда ер жүрек,
 Басынан алып қара қурашын,
 Жылаў билмес кеўли елжиреп,
 Жудырығы менен сүртти көз жасын...

Аўа, дослар, бул қара көзлер
 Жылаўды үрдис етпеген еди,
 Тәнинен қан, маңлайынан тер,
 Төксе де, жас төкпеген еди.
 Хан жазалап оны Хийўада,
 Қамшы менеи тилдирген гезде,
 Ыңыранып естен тапса да,
 Жас келмеген еди бул көзге.
 Тек бир мәхәл есин жыйғанда
 Және тергей баслаған еди.

"Петрборда болған ўақтыңда
 Сен Ленинди көрдің бе?" деди.
 Балалайды саўалдан саўал...
 Және қыйнаў изли-изинен.
 Естен танып жығылса да, ал
 Жас шыкпаған еди көзинен.
 Көз үйренип түнек зинданға,
 Суўық еден тасларын сыйпап,
 Мүйештеги жатқан адамға
 Барды әллен ўақта жылыслап.
 —Кимсең?
 —Бабажан... Хийўалы өзбек.
 Ал өзиң ким?
 —Мен Аллаярман...
 —Қарақалпақтан ханымызға кеп,
 Алыпсаң да сыйыңды молдан...
 —Киятырып мен мәрдикардан
 Тап болдым хан иөкерлерине.
 "Бул—жансыз—деп,—келген орыслардан",
 Алып келди усы жерине.
 Ханымыздың бул "сыйлаўынан"
 Аман қалсақ егер, әмеким,
 Қарақалпаққа енди бараман...
 Жоқ па бир тартқандай темекің?

Сөйтип, бир кәпесте еки қус
 Нешше айлап жатты азапта.
 Өмир деген мысалы бир түс,
 Әдира қалды-аў деген бир ўақта,
 "Хан ойыны" қызып қайтадан,
 Өлтиргенде бир ханды—бир хан.
 Қурал тартып алып сақшыдан,
 Қашты булар түнде Хийўадан.
 Жалад аяқ абыржы муздан
 Өтип ақшам Әмиўдәрьяны,
 Үш күн, үш түн дегенде зордан

Қызылларды таўып алғаны...
 Бәри-бәри қайта уласып,
 Бирим-бирим түсти ядларға,—
 Мавзолейдің уллы босағасын
 Уллы нийет пенен атларда...

ЕКИ ДҮНЬЯ

Күшлилерге қорек боп келген
 Қарақалпақстан еди бул.
 Тең жартыдан екиге бөлген
 Пүтин ғана бир нан еди бул.
 Сол жағалық—Хийўа ханында,
 Бий, аталық бийлигин сүрген.
 Он қаралпақ—орыс сорамында,
 Сөйтип бир пан еки бөлінген.
 Мине, енди бул қыйын жерден
 Усы нанды бинияд еткенлер,—
 Аўыр мийнет азабын көрген
 Хәм қорлықтан шыдамы питкенлер
 Оң жағысқа—орыс сорамына
 Жыйналысып аржақ-бержақтан,
 Ашық болып азатлық таңына,
 Ең шешиўши шайқасқа шыққан.

Әмиў бойы —Хорезм ойпатында
 Узақтан сезип жаңа дүньяны,
 Шамшырақтай жанып турды бунда
 Петро—Александровск қорғаны.
 Қорған кубласында ҳалласлап,
 Әмиў қәдимгише ағады.
 Бирақ, бир күш халық кеўлин хошлап,
 Оятпақта ески жағаны.
 Гезерменнің есиги ашылып,
 Қолға кызыл туўлар усланды.
 Рабочий солдат қосылып,

Демонстрация басланды.
 Гарнизонда басланды топалаң,
 Офицерлер қалғандай жетим.
 Куўатлаўға өтти көп адам
 Солдат депутатлар советин.
 Декабрьдиң дәслепки суўығын
 Танаўынан пысқырып атлар,
 Әлле қандай йош пенен бүгин
 Дүсирлесип барар солдатлар.
 —Жолдаслар!—деди сол бир заматта,
 Жийрен атлы орыс азаматы,—
 Қырқ күн бурын Петроградта
 Жеңген совет хәкимияты.
 Бул хабарды почта начальниги
 Бизге айтпай жасырып келген.
 Адам келди Ташкенттен бүгин,
 Ол жерде де Советлер жеңген!
 "Жасасын исши хәм дийқанлардың
 Көсеми Ленин!"—деп сүренледі.
 Хәм әййемги Әмиў бойларын
 Жаңлатып бул сүрен гүўледі. —
 Хүкимет Советлердиң қолында.
 Кимлер қарсы, қуралын тасласын!

Жамай жаўы бирақта сонда
 Қурал таслап, иймеди басын:
 Арғы жүзден жаңа дүньяға
 Ханжөнеид тикти де қастын,
 Арқа сүйеп Англияға,
 Шапты оң жақ—орыс коластын.
 Берги жүзден Бухара әмири
 Жалаңлатып ислам қылышын,
 Жас Советке топылып бәри,
 Тумлы-тустан жасады қысым.
 Атаман Фильчев Зайыр казакларын
 Кулакларын атқа миндирди.

Шымбайға барған хүкимет ағзаларын
 Жаўызларша қыйнап өлтирди.
 Байлардың хәм ийшан-уламаның
 Хан мақсымы, Бала бийлери
 Қайтқан дәўлет, тайған заманың
 Тиклеймиз деп қурал сүйреді.
 Еки дүнья шайдай айқасты,
 Көк теңизде соғысқандай сең.
 Ески Жайхун толқынлап тасты
 Аўдарыспақ толқыны менен.

"Әй, трубач, жаңлат жаңадан
 Қызыл гүрес маршын тезирек!"
 Март қуяшы, бәхәр самалынан
 Заўықланып шәўкилдер жүрек.
 Торғай шомылар еримик қарда.
 Пуўласып атыр түнги музғала.
 Алда күтип тұрған саўашлар да
 Кеўиллердің шырқын бузбаған.
 - Бабажан-ака, бир насбай атың! —
 Деп Аллаяр махорка олар.
 Ат тағасы тоң ғасырлатып,
 Таў жолында эскадрон барар.
 Оң капталда тас өркеш нардай
 Шөгип жатар мүлгип Қаратаў.
 Алды бетте көп қара ғарға
 Ызғып ушар жыраға таяў.
 Сол қол жақта жарқырап узақта
 Дәрья ағар сеңи сығасқан.
 Үш жыл бурын екеўи бержаққа
 Қашып өткен еди-аў бул тустан...
 Бабажан аңлап дос ишаратын,
 Хәррик муртын дүзеп қойды да,
 Бир тепсинип яўмыты атып,
 Қапталласты ол Аллаярға...
 Жалаң аяқ муздан өтип сонда,

Үйине келип бажбан ғаррының,
 Үсик алған аяқларына
 Шеребе жағып, алды да тыным,
 Жүрип кетти.
 Төрткүлге жетти...
 Оннан берли үш қатты дәрья.
 Үш жыл пахта заводта өтті,
 Тер сорғалап шаңлы цехларда.
 Қолда жумыс,
 Қасында мылтық,
 Кеште жыйналыс партиячейкада.
 Баспашылар келсе, "урысқа шық!"
 Продотряд составында да,—
 Барлық исте екеуі бир жүрип,
 Сапта бирге ийин тирести.
 Үш мәртебе сауашқа кирип,
 Ақ бандаға қарсы гүрести...

Әх, не күнлер басларға түсип,
 Қыйын гүрес барар не деген!
 Ауызлық пенен атлар суу ишип,
 Ер суу кешер етиги менен.
 Кеше "Верный" теплоходына
 Тайпахта тийеп шаршап келгенде,
 Түн жарпында және ревкомға
 Жигитлерди шақырды енди.
 Шекесинен қаны сорғалап,
 Басын таңган Телегин отыр.
 Жөнеидхан Нөкисти қамап,
 Және елге бүлік салып жүр.
 Орталықтан жәрдем сорауға
 Бузып шыққан булар қамалды.
 Қутқарыуға Нөкисти қамаудан
 Кеттик, мине, тағы таң алды.

Барар әне алдыңғы сапта

Шаңқан атлы Шайдаков батыр.
 Ерлигин оның елдер бул ўақта
 Ертект етип айтысып атыр.
 Ертект емес, көзимиз көрген
 Бул орыстың дәўжүреклигин.
 "Оны бунда Ленин жиберген"
 Дегенди журт айтысар бүгин.
 Жағасында Әмиў, Аралдың
 Ел жоқ оның даңқы бармаған.
 Ол дегенде ақ бандалардың
 Дизесинде диңке қалмаған.
 Қарақалпақ, қазағыў — өзбек
 Бәри оның ерлигин билер.
 Шайдаковтың әтиретин излеп,
 Қанша жерден адамлар келер...
 Бир күни эсер Коноплев деген
 Басшы болып келип бул жерге,
 Хийле қурып сатқынлық пенен,
 Буйрық берди большевиклерге.
 "Қарсыласпаң Жөнеидханға!
 Биз айтамыз қашан урысыўды..."
 Дегенинде Шайдаков сонда
 Айтты оның бетине туўры:
 "Бул буйрықта не сыр барын мен
 Билмей турман. Айтарым тек те:
 Революция қолға киргизген
 Мынаў турған әдиўли шекке
 Қылап етип ким аяқ басса,
 Жол қоймайман мен оған ҳасла!"
 Деп қасқыйып "қызыл военком"
 Шығып кетти буйрықты таслап.
 Эсер меншевиклер асқынып,
 Жаздырмады бийликти бирақ та,
 Жас Советти және бассынып,
 Бурды жолды бурынғы жаққа.
 Тағы туўды қәўетерли күн,

Бирақ, большевиклер саспады.
 Заводтағы рабочийлардың
 Саналысып топлай баслады.
 Бабажанлар хәм Аллаярлар
 Жүзлеп, онлап келип цехлардан,
 Қызылларға қосылып олар,
 Сонда қайтпай гүреске барған...

Ординарист жас қазақ жигит
 —Аллаяр!—деди алда дауыслап,—
 Командирге!...
 Атын тепсинип.
 Жетип барды шылымын таслап.
 Ал, Шайдаков қарап таўларға,
 Бираз үнсіз жүрди де ойшаң,
 —Қайда болдың сен, мәрдикарда?—
 Деп сорады ол Аллаярдан.
 —Сызраньда... исследим депода.
 Петербургтан қайттым қайтыўын.—
 Қысқа жууап берди деп ол да,
 Бир саўалдан бир саўал туўып,
 Бираз ўақыт сөйлести олар.
 —Аман қайтсақ бул атланыстан,
 Сен Ташкентке барасаң, Аллаяр...
 Әскерий сыр!...—деп күлди муртган.

Хаўа ашық,
 Жерде соңғы қар.
 Таўға өрмелеп эскадрон келер:
 "Уры сайдың" үстінде ғарғалар,
 Азан-ғазан ушып жүр еле.
 Ен бийикте бир шайқус ғана
 Айланады,
 Токта... бул не, хаў?!
 Ал, енди мына сумлыққа қара,
 Жаўызлықтың түри де көп-аў!

Аттан түсти жапырылып хэмме
 Хэм жуўырды сай иши менен,
 Шайкус емес жүрген төбеде,
 Аллаярдың жаны ма дерсең.
 Мий аўытқып, аспан айланып,
 Есеңкиреп сүринди тасқа,
 Шынлық жүзин турса да танып,
 Исенбес өз көзине хасла...
 Ұа, ийт дүнья-ай! Жаңа жеткенде
 Майырық нарға усатты-аў енди!...

Олар кеше Шымбайға кеткенде,
 Еки жигит—еки атлы еди...
 Мәрдикарға кетерде өзи.
 Бул иниси аўылда қалған,
 Жетимликтен ағарып көзи,
 Дәслең байдың шопаны болған.
 Соңынан келип Шымбай қаласына,
 Хызмет еткен баққал әрменде.
 Жиклениў боп журт арасында,
 Заман өзге түс алған еди.
 Көтерилип қала, аўыллар.
 Гедейлер байды тыңламай кеткен
 Хэм сол аласатлы даўыллар
 Буныдағы ушырып әкеткен:
 Баққал әрмен дүканына ол
 Орынбордан зат тасып жүрип,
 Көп жерлерден көрип түрли жол,
 Аңлап еди заманның түрин.
 Бир күн әрмен бир бай мақсымды
 Қонақ етип күтти жақсылап,
 Мәслик пенен өткерип түнди,
 Суўдай ақты әрмени шарап.
 Сыйлы қонақ кетер алдында
 Хызмет етип жүрген жигитти
 Баярынан сорап алды да,

Өзи менен бирге әкетти.
 Көп узамай мақсым нөкер жыйып,
 Өзин "хан" деп лақап таратты.
 Телеграфтың сымларын қыйып,
 Кеңес хұкиметке оқ атты.
 Бир сапары жүйрик атларға
 Еки жигит миндирип бирден,
 Мойнақтағы ақ казакларға
 Жиберди ол соратып жәрдем.
 Аллаярдың иниси сонда
 Урып жығып жолдасын аттан,
 Мойнақ емес, тартты ГПУ ға...
 Соннан берли өшли еди "хан"...
 Жигит кеше еки атлы болып
 Төрткүлге келген хәм де сол бойда
 Ревкомнан пакетлер алып,
 Кеште қайтқан еди Шымбайға.
 "Түнде жүрмең, азанда қайтыңлар"
 Деп Аллаяр айтқан да еди.
 "Яқ, қыстаўмыз... Жақында сайлаў бар.
 Күтип отыр ол жақта" деди...

Ең соңғы қар—наўрыздың қары.
 Қырмызы қан төгилген қарға,
 Мисли кеклем қызғалдақлары
 Көгергендей қара тасларға.
 Шала жансар жатыр көк ғунан,
 Сайдан ғарғыған ғой жаныўар...
 Буденновка жұлдыз қадаған
 Ақ шеңгелге илиўли турар,
 Оннан арман...
 Оннан арыға
 Қараў ушын беккемлик, керек.
 Жат-жамайдың жаўызлығына
 Жан түршигип, титирер жүрек:
 Аллаярдың инисин хәм де

Ҳаўайы көз орыс жигитти
 Тикжар тасқа сай етегинде
 Сүйеп қойып атып кетипти.
 Азап берип, батырып қанға,
 Екеўин көп сүйреген сайдан.
 Қолларыи керип, хәр алақанға
 Дигирмандай тасларды қойған.
 Сөйтип атқан.
 Ал, енди қара,
 Егер дәтиң шыдаса қараўға:
 Еңтерилип тикжар тас турар,
 Таярмыз деп сайға қулаўға.
 Олар усы жар тасты мықлап
 Ыйығы менен тиреп турғандай,
 Кетпесин деп жерге таў қулап
 Еки атлант сүйеп турғандай
 Ҳәм даўыслап турғандай олар:
 "Мына жар тас қуламай турып,
 Жолдан тезирек өтип қалыңлар!
 Биз шаршадық диңкемиз қурып...

Биреўиниң көкирек аўзына
 Бир жапырақ қағаз илдирген:
 "Дуўай сәлем, Аллаяр большойға!
 Деп жазыпты әрепше менен...
 Ал, төменде сай ултанында
 Шала жанған қағазлар жатар.
 Сайлаў бюллетенлери бунда,
 Толтырылмаған партбилетлер бар
 Ҳәм "Правда" газетасының
 Шала күйген соңғы санлары.
 Өширсе керек отларын оның
 Еки жастың аққан қанлары...
 "Не жазық бар бул еки жаста,
 Қандай гүна ислеп еди?"—деп,
 Ҳешким саўал бермеди ҳасла,

Бәри үнсиз уғынарлы тек.
 Гранитли жар тастан зорға
 Шешип алып ессиз ерлерди,
 Жатқызды да тачанкаларға,
 Он мылтықтан үш салют берди.

Таў жаңғыртқан мылтықлар сесин
 Еситпеди бирақ Аллаяр.
 Аңырайып, жойытқандай есин,
 Туў сап тартқан кусларға қарар.
 Қуслар барар бетлеп теңизге,
 Қанатлары талған да шығар.
 Суў ишерде ушырап мергенге,
 Биразлары қалған да шығар. .

Қапелимде не деген әрман!
 Жанын қаплағандай бир жалын.
 "Беккем бол"—деп, үнсиз Бабажан
 Қатты қысты оның қолларын.
 Әә, бул заман, көп аласатлы,
 Таў қағысып, таслар қулаған.
 Аяў билмес суўық хақыйқаты
 Мылтықлардың аўзынан қараған...

Қайтқан ғаздай дизилип саррас,
 Таў жолында эскадрон барар.
 Шағыраяр төбеде қуяш,
 Алда күтер аяўсыз саўашлар...

АҰЫЛ ЖОЛЫНДА

Қүнлер өтер ақ көбик болып,
 Тачанкаға жеккен атлардай,
 Жыллар ағар дәрьядай толып,
 Хәр жерден сен буўып атқандай.

Мийнеткештиң саз берген таңы
 Қараңғыны қуып атқандай.
 Тарийх ана жаңа дүньяны
 Атланыста туып атқандай.

Жаңа турмыс—жаңа дүньяның
 Толғағы да ашшы хәм аўыр.
 Арба үстинде туўған ананың
 Ақ бесигин тербетер даўыл.
 Аш өзектен жүрегин үзип,
 Етегине орап апасы,
 Сабан төсеп жатып емизип
 Хәм аўзына тислеп баласын,
 Мине, ғаз-ғаз бастырды әсте,
 Өне сейтип тусаўын кести.
 Атланыста туўылған нәресте
 Тирише хәм сағлам боп өсти.

Ашқа, суўыққа да төзеди.
 Наны жуқа, суйық жармасы,
 Жыртық көйлек жаппай дизени,
 Жалаң аяқ кетти қар басып.
 Бадана көз хәм торсық шеке,
 Бир болымлы бала болды ол,
 Төбелесте жеккеме-жеке
 Бай балларын басып урды ол...

Өтти жигирмаланшы жыллар,
 Боранлы хәм жаўынгер дәўир.
 Жөнеидлер менен Колчаклар
 Ылақтырып тасланды бир-бир.
 Буўыны қатып жаңа дүньяның,
 Даўылға жас көкирегин керди.
 Ески дүнья бирақ жаңаның
 Туў сыртынан аңлды енди.
 Арқамыздан оқ атты олар,

Әйнектен я бүк арасынан,
 Активлерди муқатты олар,
 Жекке-жарым өтсе қасынан.
 Төздик бирақ ашшы-душшыға,
 Шала курсак турмыс—НЭП болып.
 Жәбдилести союз "Қосшыға"
 Гедей-дийқан халқы көп болып.

Байды шеклеп кеңес хукимети,
 Темир суўлық асаўды тежеди.
 Жер хаққында Ленин декрети
 Дийқан әрманының өзи еди.
 Бадырақлар шықты ғаўырласып.
 Қамыс шатпа, жыртық үйлерден,
 Артеллести хәм аўқамласты.
 Меншигине пай алды жерден.
 Қос ортақ боп егилди егин,
 Гүдшек бир қырманға тасылды.
 Байлар өртеп артель телегин,
 Өз ғәллесин журттан жасырды.
 Жазда жыққын,
 Гүзде қазыўда,
 Шығыр жетпес жер суўғарыўға.
 Ат, қос өгиз, арба—байларда,
 Темир жоқ бел, кетпен соғыўға.
 Қала шаўқым—сүренге толы,
 Завод аш өгиздей мөңирер.
 Саўатсызлық ол да дәрт болып,
 Жат-жамайлар иштен кемирер.

Шыдаў керек,
 Еринбеў керек.
 Қос дегениң жүре дүзелер.
 Жақсы күнлер даўылдан дөреп,
 Көп узамай бәри де келер.
 Падашыдан, бай есигинен,

Қуұырдақшының ошақларынан
 Жетимлерди ушлап шетинен,
 Кирден, бийттен хәм кийме таздан
 Аршып алып, жуұып геширдей,
 Тәрбиялап интернатларда,
 Хат танытып бәрине бирдей,
 Мингиземиз ертең атларға...

Атлар келер ақ көбик болып,
 Бир байдақ булыт көшкендей жолда.
 Көк пайтонда жол бойын шолып,
 Мениң ағам отырар онда.
 Алды-артында келер атлылар,
 Күйме тартқан қос торы жорға
 Ортекедей орғып атлығар,
 Қуұ атларды!
 Ғай, алға, алға!
 Асығыңлар! Бизди Шымбайда
 Жығын-жығын халық күтип турар.
 Кеўил деген йошып бундайда,
 Атлардан да қаттырақ шабар.

Саранаўдай гүз жатар ийип,
 Писикшилик атыз-арықта,
 Ерик бағы пашшайы кийип,
 Қаўын сарғаяды қарықта.
 Жерге сая, елге сән берген
 Қара қураш—қара таллары,
 Қыйкуўласып қалар хәр жерден.
 Жийде терген аўыл баллары.

Бул жерлерде бай сөгип, урып,
 Қаршадайдан көп еңбек етсең,
 Бул жоллардан тоғыз жыл буры
 Мәрдиқарға айдалып кетсең,
 Сонда буннан безигип кетпей,

Сағынарлық буның неси бар?
Сөйтседағы, мәргия шөптей
Тартып турған бир бәлеси бар...

Ұа, туўған жер,
Қадирдан мәнзил!
Көзге ысық, кеўилге инақ.
Шымшығы —бүлбүл,
Палатысы—гүл,
Шеңгелиниң тикени жумсақ...
Несбеңди шашып алысқа,
Не әжайып жерлер көрсең де,
Усы шаңлак, усы жағысқа
Иңкар болып жүрерсең күнде...

Мелле шөгирмеси ғаўқыйған,
Ҳай, барсыз ба қарыяларым!
"Өгиз туўды" десе инанған
Ақ сақаллы "сағыраларым",
Қозақ тоқып, ақлық жубатқан
Мийрим жүзли кемпир мамалар,
Гедейликтен еңсеси қатқан
Сағал аяқтағы жабанлар!
Гүмис хайкел, өңир моншағы
Жуўдырласып уйге енгенде,
Ҳаўлығысып жигитлер жағы,
Өрре турған жан калмай тәнде,
Қандай арыў сениң қызларың!
Жеңгелерим жуўабый, дилўар,
Кең пейилли азаматларың
Қонаққа жан бериўге таяр.
Жери қатты.
Наны минлетли,
Қанәтшил, дийдары жарқын.
Жоқшылықтан
Қара мийнеттен

Көзи ағарған мүсәпир халқым!
 Қандай бахыт, енди куўанып,
 Сениң ығбал таңыңды көриў,
 Дуўтарыңды қолыңа алып,
 Йошып шағлағаныңды көриў!

Атлар келер ақ көбик болып,
 Аўылдан соң аўыллар қалар.
 Кеўли тасқын дәрьядай толып,
 Көк пайтонда отыр Аллаяр.
 Алды-артында толған дослары
 Салтанатқа толтырып жолын,
 Алекеңди әлпешлеп бәри,
 Қас-қабағын бағады оның
 Құндыз бөрнк. маўыты шекпенли
 Дәпең қазақ қапталда келер.
 —Аў, Алеке, көримлик енди...
 Аўылыңа келдиң!—деп күлер.
 —Ға, баўырым, не қалесең ал,—
 Дер Аллаяр сыпырып терин,
 Ғәм қасында отырған қатар
 Орыс кисисине өз жерин
 Қолы меиен көрсетип және
 Тили менен мақтап сөйлеген.
 —Бабажан ака!
 —Ләббай, Алеке?
 —Шақшанды бер...
 —Пах, жаным менен...
 Пай-пай, бала жолға шығарда
 Құрдас пал қосыпты-аў насыңа...
 Деп күлди де Аллаяр сонда,
 Жип тақты бир гәптиң басына...

Жас хұкимет—Кеңес хұкимети,
 Ол хан емес яки төре емес.
 Бул хұкимет биреў хұким етип

Яки мийрас пенен дөремес.
 Ески ертеклердің қайсысында
 Шопан патша болған журт сорап.
 Дәстандағы Жийдели Байсында
 Қой үстине торғай жумалап,
 Жетим бала жылаўды умытып,
 Жесир қатын жүз қой айдаған.
 Аяз бийи әдил жол тутып,
 Пухараның ғамын ойлаған...

Ертек—аңсат,
 Эрманлар—сулыў.
 Қыял—жүйрик, ҳақыйқат—шабан.
 Бир шынлықты бинняд қылыў,
 Мың өмирден күтеди қурбан.
 Мына қалың терек астындағы
 Залым байдың тумсығын уўып,
 Анаў Ийшан қаланың бағы,—
 Ықым жерден хәзиретти қуўып,
 Торға түскен аңдай ырылдатып,
 Қолдан алып хуқыўын, еркин,
 Барса келмес жаққа айдатып,
 Қатлап алып жер менен мүлкин,—
 Анаў түйек айдап атырған,—
 Артеллескен жарлы аўқамға;
 Заводқа пахта апаратырған
 Мынаў үш арбакеш дийқанға
 Меншиклетиў ушын мәңгиге,
 Гүрес жолы—узақ әңгиме...

Анаў кендир сабап атырған
 Кемпир менен жас келиншекке
 Орын берип адам қатарынан,
 Жеткерийге хұрлик, теңликке,
 "Шашы узын, ақылы келте"
 Деген сөзди айтқызбаў ушын,

Карамық көз қызларды ерте
 Мал орнына сатқызбаў ушын;
 Бахыт бериў ушын мәңгиге,
 Гүрес жолы—узақ әңгиге...

Ийтлер менен қосыла жуўырған
 Қара думалақ балларға қара!
 Кирге батып, шаңды суўырған,
 Путқа ыштан тиймеген сирә.
 Сол айдарлы нәрестелердиң
 Бахытлы боп өсиўи ушын,
 Ийелетип билим, хөнерди,
 Келешекти дүзиўи ушын
 Не қыямет ислер бар енди,—
 Ол өзінше дәстан ертеңги...

Нәўпир суўдың бойында турса да,
 Балықшыдай аты шөллеген,
 Төбесинде күн шыжғырса да,
 Турмысында жақты көрмеген,
 Жаўгершилиқ көрип көп посқан,
 Ханға айтқан арзы питпеген,
 Бийи қосқа адамды қосқан,
 Ақ патшаға дады жетпеген,
 Аўыр еңбек емген бар күшин,
 Қайдағы бир түпкирде өскен
 "Қарақалпақ" деген халық ушын
 Теңлик берип, қалдырмай көштен,
 Оның "бахытлымыз" деўи ушын,
 Жетиўи ушын әрман—тилекке,
 Гүркиретип гүлдиреўишин,
 Отаў тигип берип ерекке,
 "Қутлы болсын автономияң!"
 Деп шадлықта дәўран сүргизип,
 Дийқан жүрген, мәрдиқар болған
 Балаларын атқа мингизип,

"Қайта туўған халқыңа бүгін
 Сен басшысаң—одамбасысаң,
 Басқар, жолдас, өзінди өзиң.
 Үлкен үйдиң тең ағзасысаң!"
 Деген сөзди айтқызыў ушын,—
 Владнмир тракты менен
 Қаншалар ат алдына түсип,
 Аяғында шылдырлап кисен,
 Азап көрди Сибирь төрінде,
 Жаслай көкжөтелге шатылды,
 Петропавл түрмелеринде
 Тас дийўалға сүйеп атылды...

Жер дүньяны батырған қанға
 "Капитализм" деген жыртқышты
 Ныпқырт етип Россияда,
 Рабочныйға берип бар күшти,
 Азатлықтың жемиин бизге —
 Мийнеткешке татқызыў ушын,
 "Бахытлымыз" деген бир сөзди
 Миллионларға айтқызыў ушын,—
 Ақылы кәмил хәм әдалатлы
 Пролетардың уллы көсеми.
 Шушенск суўығына қатты,
 Разливте пишен төсенип,
 Жапа шегип жат мәнзиллерде,
 Қуўғын көрди жандармлардан.
 Бахыт жолын мийнеткешлерге
 Ақыл менен көрсетип алдан,
 Ақ патшаны әдил жанынан
 Түңилтип, тәж—тақтан үркитти.
 Россияны пәнжелеп турған
 Қос тумсықлы қара бүркитти
 Ушардан ол урып түсирип,
 Залп бергизип, "Аврораға",
 Ескиликтің үнин өширип,

Өмир берди жаңа дүньяға...

Тазғарада тоқтады атлар,
 Бул жер—қанлы саўаш дәрбенти,
 Қурбан болған досларды ядлар,
 Хәмме үнсиз бас ийип енди.
 Ақ казаклар хәм хан мақсымлар
 Хүкиметти алып Шымбайда.
 Жәрдемлесип оған сатқынлар,
 Жазғы түнде тап усы жайда
 Абайсызда аңлып жол таслап,
 Интернационал отрядты қырған.
 Орыс, венгер, немис жолдаслар
 Теңсиз урыста болғанды курбан.
 Азаплады қолға түскенин,
 Көп шамшырақ биймезгил сөнди.
 Ишиндеги большевиклерин
 Отқа өртеп, тирилей көмди.
 Ессиз ерлер, қайлардан келген
 Мағириптен—машырыққа шығып!
 Бул түпкирге оларды әкелген
 Таңғы даўыл, Ленин шынлығы,
 Сол шынлықты қайда апарсаңыз
 Сол жер—сизлердің де елиңиз
 Тыныш жатып мәңғи уйықлаңыз
 Жайлы болсын жатқан жериңиз!.

Суўлық шайнап ат жаныўарлар
 Жер танабын куўырып келер.
 Суў бойында қатара таллар.
 Ат жуўырса, жуўырып келер.
 Жийегинде ашық аспанның
 Уйып қалған булттай мысалы.
 Гүжим турар. Ол усыманның
 Гөне тарийх, қарт ақсақалы.
 Кегейлиниң ғырра жағасында

Даўыл шақырып гүўилдеп турар.
 Қазыўда жүрип, оның қасында
 Аллаярдың түнегени бар:
 Түни бойы қуслар патырлап,
 Самал гүўлеп гүжим басында,
 Қазыўшылар жатқамда уйықлап,
 Бул қос баққыш жас бала сонда
 Әззилик етип аўыр жумысқа,
 Уйықлай алмай азаптар көрген.
 Қайтыс болған сол жылы қыста
 Анасы да түсине енген.

"Турге, түрге!"—деп ол жуўырар,
 Бир сур жылан гүжим басында
 Ийрең—ийрең өрмелеп барар.
 "Хә, тандыры шыққыр сур жылан.
 Палапан бар қус уясында,
 Соларды жеп үйренген мудам..."
 Деп бақанын көтерип сонда,
 Сарт еткизип урды жыланды.
 Жылап жерге түсти былқ етип...
 Сол гезде бул шоршып оянды,
 Хәмме иске қалыпты кетип...

Аллаярдың бөлип қыялын,
 Қасындағы жолдасы бирден.
 —Ташкентдеги гәптиң даўамын
 Айтып берши ... Дым қызық екен—
 Деп өтинди. Аллаяр сонда
 Тезден жыйнап алды да өзін,
 Муртын сыйпап, күлип қойды да,
 Жалғастырды үзилген сөзин.
 Шақыртылып былтырғы гүзде
 Турк ЦИК те болған ўағында,
 Тәнәписте шай ишкен гезде
 Айтылған сез еди шынында:

—...Соннан кейин, Фрунзе күлип,
 "Қарақалпақ" деген лақапты
 Куйбышевке аударып берип,
 "— Дурыс па?" деп арқамнан қақты.
 —Дурыс—деди Куйбышев турып,
 Жуўап берип мениң орныма.—
 Бул халықты сеннен де бурын,
 Көкше таўда жүрген ўағымда
 Қазақлардан көп еситкенмен.
 Тарийхы да өзи әжайып...
 —Булар жақын Бухара менен —
 Деп сөз қосты Файзулла Хожаев,—
 Өмиринше егер бир халық
 Қуўғын көрсе, бул—қарақалпақ.
 Мийнет десе, таўды қопарып,
 Арбаға сал десеңиз бирақ,
 Салар, егер сыйса арбаға....
 Дурыс айттым ба, Аллаяр аға?—
 Деп күлди ол мен бетке қарап....

Оннан кейин мәжилис ўақтында
 Доклады тыңланған буның.
 Партшөлкемнің хәм ревкомның
 Ислеп атқан иси ҳаққында,
 Қыйынлықлар жөнинде хәм де
 Жат-жамайдың қарсылықларын,
 Мүтәжлигин қандай жәрдемге
 Сонда айтқан Аллаяр бәрин.

Еске түсер: көп узамай-ақ
 Автономия бергени бизге.
 Ықтыярлы ел қарақалпақ
 Теңлик алып, түскени көзге.
 Мәртебеси шыңындай таўдың,
 Ишси, дийқан аўқамы берик,
 Ленин берген қызыл отаўдың

Шаңырағын бәлент көтерип,
 Саясына қара таллардың
 Тикти сазлап,
 Не деген саўлат!
 Түнлигинен ай, жұлдызлардың
 Тамашасын көрер көп аўлад!
 Төрткүл орай болып ортадан,
 Сести гүрлеп зор қурултайдың,
 Мәскеў, Ташкент, Қызыл Ордадан
 Туўысқаплар айтып көз айдын,
 Дести: "Хай, Октябрь перзенти!
 Жаса еркін ел қарақалпақ!"
 Әмиў, Арал бойында енди
 Бир әжайып дәўран болажақ...

Аўыл, аўыл! Жәнжел ошағы,
 Садалықтан кеўлиң торығар.
 Бунда хәр үйдиң өз соқпағы,
 Хәр руўдың ата жолы бар.
 Хәр топардың өзиниң байы,
 Ол байдың өз гедейлери бар.
 Жарлылары көбейген сайын,
 Байларының иси оңалар.
 Ақ үзикли болыстың үйи,
 Бағ хәреми, малы, жери бар.
 Хәр көшениң өзиниң бийи,
 Мүсәпири, тентеклери бар.
 Хәр ким бунда өзиниң баўыры
 Пүтин болса-сол мүддәхасы.
 Хәр кимниң өз мешит қәўими
 Хәм өзиниң дүмше молласы.
 Бир басына үш қатын алып,
 Малым көп деп есиргени бар.
 Аш-жалаңаш панасыз қалып,
 Жүрген жетим-жесирлери бар.
 Күшлилери жатар саяда,

Ыссыларға күйер байғусы.
Күнде суў төбелес сағада,
Жесир даўы, руў айтысы...
Енди қара! Бул аўылларда
Даў-жәнжелдин түри өзгерген,
Гедей дизе батырып байға,
Қорықпас май қаплаған көзлерден.
Анаў өгиз арба киятқан
Қыңыр-қыйсық ески жол менен
Барып түсе ғойсаң сен аттан,
Қыян-кести гүрес не деген
Көрер едің бул түпкир елде.
Маңнайшасы қызыл жалаўлы
Батрачкомның кеңселерінде
Еситилер бақырыслы, даўлы
Дийқанлардың бәлент даўысы
Жер бөлиси, хукуқ таласы.
Белсендилер тынбай ат шаўып,
Азан-қазан аўыл арасы.
Көзин жумып тәсбисин санап,
Ийшан болжар ақырзаманды.
Байлар шабар көзи қанталап,
Орға түскен аш бөри яқлы.
Болыс, бийлер басы салбырап,
Сынған қамшысына үңилер.
Қаскүнемлик қылўасын бирақ
Көргениңде жаның түңилер...
Жигит болды Өтен дейтуғын,
Аллаярдың жорасы еди.
Қой аўзынан шөп алмайтуғын
Бир дийханның баласы еди.
Сақ кулақ бай шығаннан шыққан
Конфисканың сезип хабарын,
Бир ақшамда қойымшылыққа
Жасырды да өз дүньяларын,
Тири айғақ қалар деп изде,

Түн ишинде быйылғы күзде
Өлтирип сол байғус Өтенди,
Тығып кеткен гөне керизге...

Өгиз арба бузық көпирден
Өте алмай, аўдаңлап турды.
—Тоқтаң!—деди Аллаяр бирден
Хәм пайтоннан түсе жуўырды.
—Ассалаўма әлейкум, аға!
Аман-есен бармысаң, ғаррым! —
Деп жуўырып барып жанына,
Гүпшекледі арбасын оның.
Арба түсти өзиниң жолына,
Көлегейлеп көзине қолын,
Ғарры қарап турды улына.
—Аллаяржан, сенбисең келген?
Бәрекалла, жүрсең бе аман?
"Обком" болды деп сени елге,
Журт тынышлық бермей жүр маған.
Ел ийеси болыў аўыр ис.
Ақыл хәм де әдиллик дәркар...
Көпсизлер ғой... Бул қайсы жүрис?
Атларды да сабылтыпсызлар.
Киси малындай қыйнап буларды,
Оншама не шомылтып терге.
Хәссений, бул жаныўарларды
Берер ме едиң бизиң артельге...
Жапқа жаңа саға алмаға
Сен жәрдем бер ағайинлерге...
—Бәри-бәри болады, аға,—
Дуўай сәлем айт жигитлерге.
Аманда бол!—деп былғап қолын,
Жолға түсер күлип Аллаяр.
Атлар және ақ көбик болып
Шымбай жолын шаңғытып барар...
Ура! Әне, көринди халық!

Қара қурым қаланың шети.
 Баллар бақырысады қуғанып,
 "Көп жасасын кеңес хуқимети!"
 Деп сүренлер қызыл әлұанлар.
 Мың-мың кураш, мыңсан тақыя,
 Қызыл-жасыл қыз хәм жәұанлар,
 Қандай куғанышлы ұақыя:
 Көп езилген инсан әұлады
 Өз ығбалын көриұи қандай.
 Азатлығын, өз инабатын
 Өзи танып билиұи қандай.
 "Қарақалпақ қалпақ болғалы
 Бир теңликті алған еместі".
 Мийнеткеш ел атын алғалы
 Бундай теңлик болған еместі.
 Нур жаұдырып алғыс—хұрметин
 Халық кутлықлар мине куғанып:
 Ленин берген жаңа хуқиметин,
 Ленин берген жаңа заманын.

МЕНИҢ АВТОНОМИЯМ

Жыллар өтті,
 Көп уллы гүрес
 Тарийхларға даңқ боп орнады.
 Заман енди арбалы емес,
 Машинаға минип зуұлады...
 Төртеұ едик машинада биз:
 Бизиң устаз Жолмурза аға.
 Москвалы шайыр достымыз
 Миша Луконин бар арада.
 Алтын десең алтын ырасында,
 Бир әжайып болық гүз еди.
 Асфальт жолдың еки жағасында
 Комбаинлар пилдей сүзеди.
 Ақ тереклер самал арқалы

Аспан менен тиллесип олар,
 "Татлы-аў тыныш өмирдин палы,
 Жасай билсең" дегендей болар.
 Зейин ашар гүз ийиси сондай,
 Ғарбыз жарылған ба ямаса?
 Қус жолынан жулдыз шашылғандай
 Ай сәўлесин емер ғаўаша.
 Гүрес қызған Өзбекстанның
 Бәлент пахта қырманы ушын.
 Дәрбентинде кең шөлистанның
 Гүллендирип Әмиў жағасып,
 Мунарланып бахыт дарағындай,
 Артып ығбал, даңқ инабаты,
 Жатар гүрлеп жаслық булағындай
 Қарақалпақстан елаты.
 Азияның уллы дәрьясы
 Көк теңизге қаўышқан жерде,
 Шөл тәңири хәм адам баласы
 Мәңги жаўдай шабысқан жерде,—
 Еркин еңбек, алтын коллардың
 Аясында ескен шәменнен
 Роза гүлин кең далалардың
 Саған инам етейин келсең,
 Гүл беремен мен саған, бирақ
 Жер жәннетин үәде етпеймен.
 Лекин зейнің менен сен қарап
 Көриўиң мүмкин бул бир шеткейдеп:
 Бизиң уллы заманымыздың
 Көп белгисин, даңқлы ислерин.
 Жасарыўын жабайы дүздиң,
 Пәраўан турмыс өзгерислерин...

Бунда адамлар асаў дәрьяға
 Ноқта салып темир бетоннан,
 Бағ кегертип қызыл қыяға,
 Мол ырысқысын алады оннан.

"Мийнет" сөзи ел зибанында
 Жаңа, гөззал мәниге толып,
 Шадлы саздай жаңлайды бунда,
 Инсанға ырыс, абырай болып.
 Маңлайына арқар қадалған
 Жеңил машинасын зуўлатып,
 Мына бизди алып баратырған
 Жай пахтакеш, ел азаматы,
 Бүгин оның бригадасы
 Көш басы боп "қызыл кәрўанға"
 Киятқаны пункттен усы,
 Үсти батып гирт пенен шаңға.
 Ал күнлердің күни келгенде,
 Дийхан улы бул қарақалпақ
 Көкиреги толып орденге,
 Отырар ол жүзи жарқырап,
 Мәскеў, Ташкент я Нөкистеги
 Мәрмер сарайлардың төринде.
 Мийнетке жоқ хұрметтиң шеги
 Мениң бағ-дәўлетли елимде!

Туўысқанлық, дослық сезимлери
 Құдиретли қуяштың нуры.
 Сен—хәммени, ал хәмме—сени
 Қәдирлеўде бул күштиң сыры.
 Ұатаныңа еткен зийнетиңе
 Ел раҳмет намасын шалар.
 Миллетиңе емес,
 Мийнетиңе,
 Хызметиңе қарап баҳалар.
 Бунда түрли халық балалары
 Бир отаў, бир ошақ басында,
 Бир анадан туўғандай бәри,
 Бир дастурхан айналасында
 Мол ырысқы тағамын татып,
 Уллы ислер дөретип бунда,

Келешектің гөззал имаратын
Тиклеп атыр Әмиў бойында.
Гүллен дослық, жаслық мәканы,
Мақтанышлы автономиям!
Сен—өмиримнің сәўлели таңы,
Мен қус болсам,
Сен мениң уям.
Аз улыстын мол несийбеси,
Сен—халқымның ленинлик бахты.
Халқым — патша десем, сен есе
Ииабатлы мәртебе тахты.
Нөкесте бир той ўақтындағы
Даңқлы шайыр Луконин оқыған
Йошлы қосық сен хаққындағы
Еле қулағымда жаңлаған:
"Сен жайнаған бәхәрги таңсаң,
Ақ алтынсаң жаўдырап турған.
Болық тыңсаң,
Йошлы дәстансаң,
Жаңалыққа толысаң мудам"
Гүздің мийнет поэзиясы
Далаларда хүким сүреді.
Алағаўыр қырманның басы.
Соңғы тележкалар келеді.
Клуб алды балаға толы
(Киноның да өз планы бар).
Мотоцикл—көликтің зоры,
Атты аўылдан қуўды енағар.
Совхоз поселкасы бундағы
Мунарытар терек шоқлары.
Қара таллар арасындағы
Жайға келип машина тоқтады.
Баллар жуўырып шықты далаға.
Ғарры сыртта мал жайғастырар,
—Үлкен қонақлар бар, ал аға!
Даңқы жер жарысқан шайырлар,—

Дөп марапат берип те қояр.
 — Жолмурза ма? Ұай, бәрәкәлла!
 — Еситкенмен Ибраһымды да...
 — Мына орыс, ал енди аға,
 Қонақлардың шойдығы жүдә.
 Немислердің екеуимизге де
 Сап жиберген бир белгиси бар:
 Екеуимиздің етимизде де
 Бир снаряд осколкасы бар.
 Екеуимиз бир сестра қызды
 Сүйип қалып, урысқанымыз бар...
 — Еситсе ғой хаялың бизди
 Хәзир үйге киргизбей қояр...
 — Ұәй, бахытлы азаматлар-ай!
 Узақ болсын өмир жасыңыз.
 Күтпегенде ал енди қалай
 Қосылып жүр бүгин басыңыз?
 — Солдат ушын ең бахытлы күн:
 Ушырасса күтпеген жерде.
 "Қызыл кәрұан" тойында бүгин
 Орыс шайырын көрдим минберде!...
 — Бәрәкәлла! Ұа, әжеп заман!...
 Енди урыс болмағай хөш те.
 Қонақларды турғызба, балам.
 Басла иним Жолмурза ишке.

Жай алдында хәуиз бойында
 Отауы тур Дәулет ғаррының,
 Дослар сәубет қурысты сонда
 Ишкен-жегенинің барлығын
 Айтсам сыймас поэзияға.
 Айтпай кетиу тағы да обал.
 Қонақ көрсе, бахты зыяда
 Қарақалпақ дәрьядай ағар.
 Төңкерилди қозының ети
 Хәм тартылды қызылдан — ақтан.

Қызды сөйтип дослық сәўбети,
 Гәплер қашты жақын-жырақтан.
 Күлки хәм тост жаңлады енди,
 Фронт та сөз болды ўақтында.
 Пахта терим туўралы хәм де
 Халықлардың бахты ҳаққында...

Толқып сонда Михаил Кузьмич те,
 Айтты:—О халық бахты деген
 Аз-көбиңе карамас хеш те,
 Көп жерлерде буны көргенмен.
 Жат жерде көп жүрдим аралап,
 Ганг бойларын, Нил жағаларын,
 Океанлар аржағын узақ,
 Күншығыстың бай қалаларын.
 Ермек болған, телмирген қызлар.
 Аяғыңа оралған баллар
 Түслериме енсе хәр сапар,
 Шырт уйқыдан ояпаман ал...
 Қайсы елдің мийнет адамлары
 Турмысынан ләззет таппаса,
 Жесир-жетим жас балалары
 Қорлық көрсе яки ҳақласа,
 Ол еллердің тарийхый даңқы
 Жер жарса да,
 Байлығы асса да,
 Сол уллы хәм бай елдің халқын
 "Бахытлы" деп болмас хасла да.
 Қарақалпақлар, аз болсаңлар да,
 Айдын жолдан ығбал таптыңыз.
 Мине деген уллы халықларда
 Жоқ сизлердің уллы бахтыңыз.
 Шағлаң дослық семьясында.
 Көтерейик бокалды мына:
 Гүллей берсин Әмиў жағасында
 Бул нәўқыран автономия!

Ғарры айтты: —О, қутлы қонақ!
Зор мәни бар айтқанларыңда.
Ығбалымыз бир уллы дарақ,
Биз бахытлы халықбыз шынында.
Тыңла, қонақ! Қартайса киси
Сөйлемшек боп кетеди гейде...
Биз отырған аўылды усы
"Аллаярдың аўылы" дейди.
Ол кисиниң ким болғанлығын
Мына Жолмурзалар биледи...
Еске алып мен оны бүгин,
Бир әңгиме айтқым келеди:
Еки заман от пенен суўдай
Өршелескен бир дәўир еди,
Жик айырып гедей менен бай,
Еки қошқар мүйиз тиреди.
Сөз еситтик сол Аллаярды
Мәрдикардан келипти деген.
Елден топлап партизанларды,
Қызыл әскер болыпты деген.
Көп өтпей ол аўылға келди,
Астында ат, белде тапанша,
Ертип алып көп гедейлерди,
Ҳақы әперди байлардан қанша,
Аўыр еңбек азабын тартып,
Күнликши боп жүрген едим мен.
Кетеринде мени босатып,
Алып кетти ол өзи менен.
Калпағымнын қақ маңлайына
Кадады да қызыл жулдызды,
"Қарсы гүрес жат-жамайыңа".
Деп мени де сапқа турғызды.
Үш жыл урыстық.
Қасқыр қансырап,
Жөнеидлер жеңилип қашты.
Булт серпилип, қуяш жадырап.

Жаңа дүнья сәулесии шашты.
 Езилген ел алып ықтыяр,
 Қарақалпақ муқтариятлы,
 Басшы болып оған Аллаяр.
 Дәуір келди зор салтанатлы
 Арадан бир қанша жыл өтті.
 Парахат турмыс басланған ұақта
 Ол Мәскеўге оқыўға кетти
 Хәм жумыста қалып сол жақта,
 Жүрди "кимсең Аллаяр" болып.
 Келип турды сәлеми бизге.
 Ал аржағын билмеймен толық...
 Енди айтып берейин сизге,
 Қалайша ол Ленинге барып,
 Автономия алып қайтқанын,
 Қарақалпақша намаға салып,
 Кремльде қосық айтқанын:

"Октябрьдиң қушағынан сағымлы
 Шын бахыттың шамшырағы жағылды.
 Дана көсемине дийдарласпаға,
 Азат халықлар Москваға ағылды.

Москва кең ашып дәрўазаларды,
 Хүрмет пенен күтип алды оларды,
 Кремль сааты қоңыраўын қағып,
 Жайды жолларына паяндозларды.

Халықлар айтты: "Көсемимиз, әссалам!
 Жүрек алғысларын келтирдик саған.
 Ертеқлерде көп мақталған патшалар
 Әдилликте сиздей бола алмаған.

Езилгенге теңлик заман бердиңиз,
 Бәршемизди бир көз бенен көрдиңиз.
 Залымлықтың қаллы тахтын қыйратып,

Мийнеткешке мәңги дәўран бердиңиз.

Нурыңыздан жарқырады жүзимиз,
Тиллерде саналы алғыс сөзимиз.
Биз бәримиз перзентимнз бир үйдин,
Сол отаўда отағсы өзиңиз".

Көсем бул сөзлерди күлимлеп тыңлар,
Айтты: "Азат халықлар, аман болыңлар!
Беккем ушлап балға—орақ аўқамын,
Коммунизм имаратын қурыңлар!"

Деп көсем қутлықлап қуўанған ўақта,
Ай қасына жұлдыз жыйналған ўақта,
Күншығыстан уллы көшке илескен,
Бар еди ишинде қарақалпақ та.

Әдилсизлик исти бастырмай қыя,
Жипек қағаз жазып, алтыннан сыя,
Көсем өз қолынан берди лаўазым
Кимге союз, кимге автономия.

Кең пурсатлы кеңесли ис мәўлети,
Хәр миллеттиң мүддағалы дәўлетп.
Отаў тигип, өз еншисин алмаға
Келсе керек қарақалпақтың нәўбети.

Сонда биреў әлле неге шақалды,
Тышқан мурт, үки көз, теке сақаллы.
"Менде сөз бар" деп орнынан турды ол,
Иши тар, сум нийет, "әпер бақанлы".

Сөйледи жылмыйып жүзде нықабы:
"Қарақалпақ" деген мәзи лақабы.
Қазақ, өзбек, түркмен яки қырғыздың
Булар жүргеп бир руўлы шақабы..."

Қыялы кемситиў, сөзи "урберди",
 Хәмме оны жақтырмаған түр берди.
 "Сиз не дейсиз?"—деди Ильич атамыз,
 Аллаяр орнынан ушып түргелди:

"Әдиўли кәсемим, уллы данамыз!
 Усындайдан сарсық болған санамыз.
 Ағайиним көп екени тақыйқ сөз,
 Бирақ, руў емес, биз халық боламыз.

Мийрим булағыңнан ишип арқайын,
 Журт қатарлы мен де шағлап қайтайын.
 Ижазат берсеңиз, дебдиў шығарып,
 Алдыңызда мен бир қосық айтайын..."

"Қосық, бул—халықтың кеўил санасы,
 Айтың"—деди күлип халықлар данасы.
 Кең сарайлы Кремльдің жайында
 Жаңлап кетти қарақалпақ намасы.

Қосық емес, бәлки қайғы-зар еди,
 Гейде шалқып, гейде буўлығар еди.
 Бул қосықта көп қорланған халықтың
 Заманларға шикаяты бар еди.

Ырғағы хәсиретли, сыры төркинли,
 Тербендирер тыңлағанда хәр кимди,
 Хәмме гүўлеп қол шаппатлап, алғыслап,
 Әллен ўақта аўыр ойдан серинлди.

"Әдиўли кәсемим, күн менен айым,
 Бахтымызға саў болғайсыз илайым.
 Ким усы қосықты айтып бере алса,
 Мен сол елдің бир руўы-ақ болайын..."

Журт айтысты "тапқыр екен буның" деп,
Уллы көсем кеўилленип күлимлеп,
Ортаға мәнилі саўал таслады,
"Қане, бул қосықты айтып бериң?" деп.

Сонда сөзге шықты өзбек өз ағам:
"Бул қосықты айтыў қыйындур маған.
Түбим жақын, жерим жалғас, тил жақын.
Тарийхым, тағдирим тутасқан оған.

Лекин ҳеш шегим жоқ ҳаслы затына,
Жүгинемен тарийхнама хатыма.
Данам Ильич, мен гүўалық беремен
Қарақалпақтың халықлық инабатына!"

Сөз алды ханалас қазақ ағайин:
"Билмесем бул әнди қәйтип салайын?
Түбим жақын, тилим жақын бул менен,
Егизектей усап қалған шырайым.

Ўа, кеменгер, биз көп көргенбиз азап,
Күшлилер эззини көп қылған мазақ,
Ким көрмесе бундай үлкен қалпақты,
"Көрмес түйени де көрмес" дер қазақ...

Сонда сөзге шықты түркмен ғардашым.
"Айтып билжек дәл!"—деп қасыды басын.
"Айдымым ырғақлас, ғалым нағыслас,
Мен билемеи буның ата-бабасын.

Улығ даҳым, бул да халықдур ески,
Шығысы бизден хәм қашық еместі.
Сонша куўғынларда өзін жоғалтпай
Жүрген халықты тән алмаран әбести..."

Айтты сөзге шыққан қырғыз туўғаным

Бир кисиниң егиз улы болғанын.
Бир-ақ, бир қарадан қалпақ кийгизип,
Балаларын соннан танып алғанын...

"Ўа, данышпап, жеткерген бул заманға!
Бул қосықты жырлаў қыйын маған да,
Екеўмиз де халық болғанбыз ертеден,
Биз Алатаў, бул Каратаў таманда".

Айтты орыс, украин ағамыз:
"Бизлер хәм таниймыз буны, данамыз.
Киевтиң мың жыллық жылнамасынан
Бул халықты таўып бере аламыз..."

Партияның әдил сиясат жолын
Қуўатлап хәмме халық көтерди қолын.
"Қарақалпаққа автономия берилсин"
Деп буйырды сонда данамыз Ленин..."

ХОШЛАСЫҰ

Кубылыс көп тәбият анада,
Базда сондай пайтлар болады
Жадыраған ашық хаўа да
Қапелимде қумайтланады.
Хәм шаңлы булыт аспанды қаплап,
Буршақ жаўып, уйытқыған даўыл.
Көгерген көк егинди таплап,
Хүрейленер албырап аўыл.
Сәл өтпей-ақ жаўын да тынар,
Аспан ашық, қуяш жарқырар.
Болмағандай хеш нәрсе мысал,
Даўам етер өз жолын бәхәр...
Жай көзлерге шалынбайтуғын
Буның да өз заңлылығы бар.
"Ал мынаў не?"

Қалайынша, ким?".
 Деп гүбирлеп барар Аллаяр.
 Өз-өзине береді сауал
 Хәм сауалы жууапсыз қалар,
 Қызыл Майдан жийеги менен
 Қалың дизбек әсте қозғалар.
 Қос қарауыл мавзолей алдында,
 Қоңыр гранитлер текшеси.
 Кимдур келип артынан сонда,
 Басып алды буның өкшесип.
 Бурылып еді. Артта селк етип,
 Узын-шубай ақ кийген араб
 Гүриштей аппақ тисин көрсетип,
 "Әфууан!" дер кеширим сорап...
 Бойда жигер, дизезде диңке,
 Бірақ, еле ойдан кетпеди:
 Кеше ақшам бир жат көйлеңке
 Буның жолын кесип өткени...

Қашты сөйтип уйқы да оннан,
 Таң алдында жууды да басын,
 Маңлайына жұлдыз қадаған,
 Көптен кийилмеген қурашын
 Силкип-силкип кийип алды да,
 Солдат қайысын белине шалды.
 Шымыры аяз таңның алдында
 Мавзолейдің жанына барды.
 Кимнің уллы, әдил жолына
 Мәңги садық хызмет етсе ол,
 Көп езилген халықтың қолына
 Ким азатлық инам етсе сол,
 Көріп соның нурлы дийдарын,
 Хошласыуға келген еді ол.
 Бул ақырғы зыярат боларын
 Ой жууыртып билген еді ол...
 Коябер бул адамның ойын,

Не нәрселер түспейди еске:
 Көз алдында Кегейли бойы,
 Таныс гүжим гүйилдер кеште.
 Азап шегип жатып шалқадан,
 Қарар оған қазыұшы бала.
 Бир сур жылан өрмелер оған,
 Сонда келип мийрибан апа,
 "Қаш тезирек. Қара анаған!" —
 Деп қызғыштай шырылдап жүрер.
 Хәм жыланды гүжим басынан
 Бақан менен урып түснрер...

Қоябер бул адамның ойын,
 Не нәрселер түспес ядларға:
 Аяз сәске, "Уры сай" бойы,
 Еки өлик сүйенген жарға.
 Оттай шарпып түседі ойға,
 Еситилгендей ышқынған хаўаз.
 "Дуўай сәлем Аллаяр балшойға!"
 Деп желбирер бир қанлы қағаз...
 Еске түсер туўған журтына
 Атлар шаўып, шағлап келгени.
 Қапа сақал қалың муртынан
 Бабажанның гүрлеп күлгени...
 Қарақурым қалың журт сонда
 Хүкиметин күтип алғаны.
 Телпеклерин атып аспанға,
 "Ленин, Ленин!"—деп бақырғаны...
 Еске түсер аўылға барғанда,
 Ел турмысы ғурғынласқаны.
 Қаўын жесип пахта қырманда,
 Дәўлет пенен басқыласқаны...
 Көп ишинде дәрья тамашсындай,
 Толқын ағысында алып жол,
 Ер жүрегі елжиреп сондай,
 Мавзолейге жақынлады ол.

Көз өңінде дүнья дөңгелеп,
 Кеўил тенизи шайпалып кетти.
 Өмир көрки, үмит, келешек
 Бәхәр таңы болып жарқ етти.
 Сол таңға ол қарап телмирди де,
 Кеўилсиз, жат ойлардан безди.
 Босағадан атлап кирди де,
 Өзин мәрт хәм бахтияр сизди...

Хош бол, аға!
 Бойыңда турсын
 Усы мәртлик, усы исеним.
 Хәм халқыңның ойында турсын
 Ер минезиң, еңбегиң сениң.
 Азияның уллы дәрьясы
 Көк теңизге қаўышқан жерде,
 Шын бахыттың жаңа дүньясы
 Мол мийўаға майысқан жерде,
 Базда сени бахтияр журтың
 Кеўилленип еске алар бүгин.
 Насыбай атып, шымырып муртын,
 Бабажанның гүрлеп күлгенин....

ЎӘСИЯТ

Қара табан—қара пухара,
 Бабам ғайбар киси болған.
 Кеўли ақ, қалпағы қара,
 Жаў мепен көл иси болған.

Аттан қулап атырғанда,
 Қан майданда сүйеп оны,
 "Бир ўәсият айтып кет онда"
 Деп сорапты оннан улы.

Ўәсият екен ал сондағы

Айтып кеткен урпағына:
"Тыржалаңаш қалсаңдағы,
Бек бол, бала, қалпағыңа!"

Қарақалпақлар соннан баслап
Қалпағы менен туұылыпты.
Көп заманды артқа таслап,
Қалпақ шешпей жуұырыпты.

Қатты сорап, қысым етип,
Хан да оны шештире алмаған.
Жан шықпаса гелле кетип,
Жаў да оны шештире алмаған.

Көп заманның әндийшесин
Көрсе де көзи ағармаған.
Жоғалтса да көп нәрсесин,
Қалпағы хеш жоғалмаған.

Қарақалпақлар биргене жерде
Бул дәстүрин бийкар қылған:
Мавзолейге кирген жерде
Қалпағын шешип, қолға алған.

Өйткени, Ленин бул қалпаққа
Қатты хұрмет еткен еди.
Отаў тигип, қарақалпаққа
Теңлик берип кеткен едн.

1976—1977 жыллар. Нөкис—Ташкент—Москва.

М А З М У Н Ы

Төртликлер.

Тилек.

Ат зәдгиси зыңылдар.

Сен дегенде.

Изленнү.

Өмир векселлери.

Әрманлар.

Тақыятас тарнаўы жаиында ойланыў.

Бүгинги күн.

Алты миллион.

Сен мәрдана халықсаң.

Поезд емес, елдиң дәўлети келди.

Кеўлиңниң көшпели күни боларман.

Аўыл, аўыл!

Усы журтқа хайранман.

Келдим (Сүләйман Рустемге).

Булақ (Сырбай Мәўленовке).

Совет Башқуртстанына

Саў бол, Совет Татарстаны!

Татарстан жолларында.

Сабантойда.

Риммаға.

Сонетлер.

Бир сыншыға.

Қыйын хәм аңсат.

Романтика.

Шайыр хәм Әжел (баллада).

Гүзар жолдан шетте, тал саясында.

Муң калмас

Болмаса.

Ғазлардың қанатында.

Үйиңниң артындағы шоқ кендирликте.

Ядыма тусты.

Орфейге.

Шойдания.

"Қыз дәураны" атлы алтын тахтыңнан.

Кеуил аспанымда жұлдызлар сөник.

Пазыйлет.

Кепти мине жас топырағың.

П о э м а

Қарақалпақ ҳаққында сөз (Октябрь поэмасы).

На каракалпақском языке

Ибрагим Юсупов

ВЕТРЫ ВЕКА

Сборник стихов и поэма

Издательство "Каракалпақстан". Нукус-1982.

Редактор *Б. Қайыпназаров*

Художник *К. Нажимов*

Худ редактор *И. Кыдыров*

Тех. редактор *З.Алламуратов.*

Корректрр *Г.Турымова*

Териўге берилген ўакты 8 /IX-82 ж. Басыўға рухсат етилген ўакты 2/ VII 82-ж. Кағаз форматы 70X 108 1/32. Көлеми 4,125 б/т. 5.77 шэртли б/т. 5,0 есап б/т. РК 32297 Тиражы 5000. Зақаз 497. Баҳасы 75 т.

"Қарақалпақстан" баспасы,

712000 Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси № 9

ҚҚАССР баспа, полиграфия хэм китап саўдасы ислери бойынша Мәмлекетлик комитетиниң "Правда" ның 50 жыллығы атындағы Нөкис полиграфкомбинаты. 742000. Нөкис қаласы К. Маркс көшеси, 9.